

H.C. Hansen, J.O. Krag og udenrigsministeriet

Kommentarer omkring efterkrigstidens socialdemokratiske lederskikkelser

af *Erik Rasmussen*

Med udgangspunkt i det emne, afhandlingens titel angiver, stiller professor, dr.phil. Erik Rasmussen spørgsmål til rigsarkivar, dr.phil. Vagn Dybdahl omkring dennes karakteristiske af socialdemokratiske statsministre fra efterkrigstiden. Artiklen søger tillige at belyse relationerne mellem tidens socialdemokratiske lederskikkelser i det hele taget.

Leksikonbiografier som genre

Ved et lunde af historien har alle Socialdemokratiets koryfæer i efterkrigstiden befundet sig i første halvdel af alfabetet. Det gælder statsministrene Wilhelm Buhl (1942, 1945), Hans Hedtoft (1947-50, 1953-55), H.C. Hansen (1955-60), Viggo Kampmann (1960-62), J.O. Krag (1962-68, 1971-72) og Anker Jørgensen (1972-73, 1975-82), og det gælder også folk som Poul Hansen og Per Hækkerup, der begge en tid blev betragtet som statsministerkandidater; de havde som gamle landsformænd for DSU karriereforløb der mindede meget om Hedtofts og H.C. Hansens, og man kunde i begyndelsen af 60'erne komme for skade at høre socialdemokratiske organisationsfolk af andet geled højroestet diskutere om det skulde være Per eller Poul, underforstået hvem af dem der vilde blive den endnu raske Kampmanns efterfølger.

Om dem alle gælder – bortset fra Anker Jørgensen, som just derfor ikke hører med til pensum i denne afhandling – at de er døde, og at, med undtagelse af Buhl, der iøvrigt tilhørte en helt anden generation, ingen af dem opnåede middelealderen, selv for mænd, og at adskillige døde længe før. I den forstand er de *fortid*. Men de har været med til at forme så meget i vort samfund som dét er i dag, også ved meget centrale afgørelser, at dommen over dem – eller bedre: forståelsen og vurderingen af deres gerning – opleves som et stykke samtidshistorie.

Det er her historiens alfabetiske lunde spiller ind, for det medfører at de

alle er skildret i de nu foreliggende bind af det nye *Dansk Biografisk Leksikon*¹. Artikler i et sådant standardværk får i de fleste benytteres øjne let et autoritativt præg, *dómr of daudan hvérn*, som de gamle nordboer sagde. Med des større interesse har jeg læst artiklerne.

Buhl er biograferet af J.O. Krag², alle de andre af rigsarkivar, dr. phil. Vagn Dybdahl (der også har »gennemset og suppleret« Krag's artikel om Buhl). Rigsarkivaren har aldrig lagt skjul på sit trofaste forhold til Socialdemokratiet. Dette valg bør redaktionen ingeniunde klandres for. Den har hensyn at tage når det drejer sig om samtidspolitikere, for et biografisk leksikon er ikke et velegnet sted til noget der kunde blive opfattet som politiske opgør, og den har oven i købet kunnet bevæge en anerkendt forsker til at påtage sig opgaven. Tilsvarende biograferes de fleste ikke-socialistiske politikere af den forhenværende undervisningsminister, historikeren Helge Larsen. hvis færd under regeringen Baunsgaard utvivlsomt sikrede ham tiltro i alle dens tre partier; han har endda også skrevet om Mogens Glistrup og Erhard Jakobsen, uden at disse vides at have følt sig ilde behandlet.

Helge Larsens artikler er sobre og konstaterende; de nærmer sig som oftest kun til vurderende karakteristik gennem citater. Dybdahls er mere ambitiøse; trods selvfølgelig forsigtighed rummer de tilløb til »dommen over hver en død«, ja indirekte endog til mandjævning, også en gammel nordboidræt. Derved ægger de til tvivl og sommetider til undren. Det er enhver forfatters ret at bygge sin dom på sit bedste skøn, som vi andre kan godtage eller forholde os afvisende til. Men bag en forskers dom ligger data således som han opfatter dem, og kriterier som han vurderer dem ved hjælp af. Her spiller det ind at genren er utaknemmelig. Pladsbegrænsningen og dens hele art udelukker at forskeren, som i en afhandling, kan gøre detaljeret rede for sit kildegrundlag, sine kriterier og værdipræmisser og sine sym- og antipatier, såvel som at han overfor læseren kan drøfte sine resultater med sig selv, evt. i disput med andres opfattelser. Jeg har selv oplevet dette savn da jeg skrev artiklen om den omstridte skikkelse P. Munch, som er bragt i det senest udkomne bind, og benyttede derfor, *efter* at artiklen var i alt væsentligt færdigskrevet (og jeg havde indhentet diverse kyndiges kommentarer), en kærkommen lejlighed i et festskrift til at fremlægge en redegørelse og drøftelse af

1. Tredje udgave, red. Sv. Cedergreen-Bech, udgivet med støtte af Carlsbergfondet, Gyldendal, København, 1979ff.
2. I forlængelse af en fyldig og fornem skildring i *Fra Folket de kom*, red. H.P. Sørensen, Forlaget Fremad, 1962, pp. 229-80.

ovennævnte art³. Som bruger af leksikonnet savner jeg tit noget lignende, særlig her hvor det drejer sig om en hel række personligheder som har været, for mange af os, vore samtidige, og som vi – også de af os der ikke er socialdemokrater – føler vedkommer os.

Kildeproblematik (og en bekendelse)

Det følgende er altså at forstå som tvivlsspørgsmål der har rejst sig for mig under læsningen af dr. Dybdahls artikler, og modspørgsmål og afvigende betragtninger som de giver mig anledning til. Det vil blive for spredt at tage ethvert tvivlsspørgsmål op. Jeg vil mest samle mig om forholdet mellem H.C. Hansen og J.O. Krag vedr. udenrigsministerposten. Deraf hovedoverskriften. Men latent bag dette ligger relationerne mellem efterkrigstidens socialdemokratiske lederskikkelser i det hele taget, og de vil trænge sig på i drøftelsen som nødvendige forudsætninger, der også i sig selv har stor interesse. Derfor undertitelen. Mit udgangspunkt er kildekritisk, og dertil vil jeg vende tilbage til slut. Men kilder skal læses i sammenhæng, og de læses i lys af hvad vi mener at vide om det de belyser. Derfor er den store midterpart af denne afhandling en fremstilling og drøftelse af de politiske realiteter jeg har valgt at drage frem. Det er ikke min forestilling at jeg fremstiller sandheden. Jeg kan være forudindtaget og have et utilstrækkeligt kendskab til data. Jeg sår *tvivl*, forhåbentlig en frugtbar tvivl.

Med få undtagelser, på et par mindre væsentlige punkter, bygger jeg ikke på nye kilder. Mit materiale er det almindeligt tilgængelige, som også dr. Dybdahl har benyttet, og det vil især sige mindebøger, selvbiografier og større fremstillinger fra parterne selv. Der vil blive henvist til dem i det følgende.

Den art materiale har naturligvis sine problemer, og i mange sammenhænge kunde jeg ønske mig at en Tage Kaarsted havde været på spil (på et enkelt lille punkt har han). Men det er det materiale der er til rådighed, indtil dybtborende kildestudier måtte blive foretaget, og selv da vil det, ret benyttet, ikke miste interesse. En generel drøftelse af problematikken er næppe fornøden her.

En vægtig del af dette materiale skriver sig fra J.O. Krags hånd, derunder store afsnit i mindebøgerne om Hans Hedtoft (»Manddomsger-

---

3. *Nær og Fjern. Samspelet mellem indre og ydre politik. Studier tilegnet professor, dr.phil. Sven Hefningsen*, Forlaget Politiske Studier, København, 1980, pp. 281-307.

ning⁴) og H.C. Hansen (»H.C. Hansens politiske indsats indtil hans gerning som statsminister«⁵, hvilket er at forstå således at hans indsats som udenrigsminister dækkes indtil han afgav denne post) og en godt to hundrede siders skildring af »H.C. Hansens og Viggo Kampmanns regeringsår 1955-62«⁶, hvortil føjer sig Krag's to bind erindringer⁷ med mere spredte og sommetider måske mere frigjorte kommentarer.

Krag var en dygtig stilist og meget bevidst i sin brug af ord og formning af sætninger. Han havde sine meninger og trang til at udtrykke dem og holdt sig naturligvis for øje at det var mindebøger han skrev i (også *Kamp og fornyelse* er tilegnet mindet om Hans Hedtoft og H.C. Hansen), såvel som at utidig åbenmundethed stadig kunde nå at skade partiet og ham selv. Denne kombination af omstændigheder gør en nærlæsning af hans tekster både påkrævet og berettiget. Hvad står der, og hvad står der ikke (eller står der alligevel)? En sådan nærlæsning løber, selv når det drejer sig om en så reflekteret skribent, fare for at blive drevet for vidt, så nærlæseren indlæser hvad han forventer at finde. Jeg vil tage risikoen adskillige steder i det følgende, naturligvis kun når jeg mener min læsning er berettiget eller i det mindste overvejende sandsynlig; spøgen kunde meget vel være drevet videre.

Jeg bør tilføje at jeg er både engageret og ikke-engageret i de personer jeg her skriver om. *Engageret* således at forstå at jeg har levet samtidig med dem og dannet mig en mening om dem dengang og sidenhen. *Ikke-engageret* i den forstand at jeg ikke har haft et virkelig personligt forhold til dem. Nogle af dem har jeg kendt ret flygtigt men dog nok til at mit indtryk bygger på lidt mere end fjernsyn etc. (Kampmann, Hækkerup); andre slet ikke. Den eneste jeg har haft længere samtaler med er Krag, men det var først da han, efter sin afgang som statsminister, en tid var lektor ved Institut for Statskundskab på Aarhus Universitet, og i disse samtaler, som iøvrigt sagde mig meget om Krag, kom vi ikke ind på de her berørte emner.

Og sluttelig: selv om jeg ikke har tilhørt Socialdemokratiet, var dets virke mig sjældent ukært, og om dets betydning for folk og land kan jo uanset vurdering ingen være i tvivl.

4. *Hans Hedtoft. Liv og virke*, red. H.C. Hansen og Jul. Bomholt; Forlaget Fremad, København, 1956, pp. 35-152.

5. *Bogen om H.C. Hansen*, red. Viggo Kampmann og Jul. Bomholt, Forlaget Fremad, København, 1960, pp. 86-172.

6. J.O. Krag og K.B. Andersen, *Kamp og fornyelse. Socialdemokratiets indsats i dansk politik 1955-71*, Fremad 1971, pp. 9-219.

7. *Ung mand fra trediverne*, Gyldendal, 1969; *Travl tid, god tid*, Gyldendal, 1974.

To biografier: J. O. Krag og H. C. Hansen

Mod slutningen af sin biografi af J.O. Krag skriver dr. Dybdahl: »... i eftermælets vurdering var man fra vidt forskellig side enig om at han var den største statsmand dette århundrede havde fostret i Danmark«. For egen regning tilføjer han: »Som Hedtoft førte Danmark ind i NATO, var det K. der førte landet ind i EF. Begge beslutninger var i høj grad bundet til enkeltpersoner. Til det må føjes at K. gennem *Fremtidens Danmark* [valgprogrammet fra 1945] står som velfærdsstatens ideologiske leder«. Læseren lades tilbage med indtryk af at når forfatteren har refereret et så uforbeholdent epitete som »den største statsmand« fra hvad der blev sagt og skrevet ved Krags bratte død, sker det fordi en sådan dom falder sammen med eller i det mindste ikke ligger fjernt fra hans egen.

Dette indtryk bekræftes af artiklen som helhed, og ikke blot ved at Krag af de her omtalte suverænt er den der får tildelt mest spalteplads. Der tales om hans »eminente kendskab« til markedsproblematikken, »en ro der tillod ham at gå helt frem til sammenbruddets kant«, og at han i foråret 1971 [altså på et tidspunkt hvor han *ikke* var statsminister] »var den centrale skikkelse i dansk politik«; helhedsløsningen i 1963 »var det mest omfattende økonomiske lovkompleks i dansk politik«. Der forekommer naturligvis også kritiske bemærkninger, som hans mangel på fjernsynstække og at detailrigdommen i *Fremtidens Danmark* kunde være en politisk svaghed. De forrykker imidlertid på ingen måde indtrykket af en stærkt positiv vurdering. Det er ikke overraskende at vurderingen er positiv, for næppe mange med evne til at se ud over egen ideologisk næsetip vil være uenige i at Krag var en dygtig og indflydelsesrig politiker. Om man så bør svinge sig op til samme højde som dr. Dybdahl synes at gøre, eller som Eyvind Bartels (»Var Krag en stor mand i dansk udenrigspolitik? Mit svar er kort. Kun Scavenius og Krag er i særklasse«⁸) er et spørgsmål som det ikke er denne afhandlings hensigt at tage stilling til.

I biografien af H.C. Hansen hedder det til sidst: »H.s tidlige død gjorde et dybt indtryk landet over, og man anede de muligheder der ikke kunde opfyldes. Vilde han være blevet en ny Stauning, var spørgsmålet hos mange«. Også i dette tilfælde har dr. Dybdahl altså valgt at slutte af med en art indirekte citat. Der er ingen tvivl om at hans sidste sætning dækker en udbredt opfattelse, hvis der med vendingen »en ny Stauning«

8. *Krag – som vi kendte ham*, red. Søren Hansen, udg. af Socialdemokratiet i samarbejde med Fremad, 1978, p. 51.

tænkes på en anset og anselig landsfader. Dertil mangler vel kun årene (og det kropslige format?). Der var også både i H.C. Hansens grundanskuelser og i hans politiske stil elementer som minder mere om Staunings end tilfældet var med Hans Hedtoft, den af Stauning selv, med forbigåelse af en hel generation, kårne arvtager. Samtidig var han ubelastet af visse af Staunings svagheder. Der kan ikke opstilles nogen enkel formel for hvad der gør en god statsminister; det er lettere at pege på hvad der er mangler. Alt taget i betragtning, småt og stort, var det dengang min opfattelse – og er endnu – at H.C. Hansen var den bedste statsminister landet har haft. Anakronistisk udtrykt: Danmarks nærmeste bud på en Helmut Schmidt. Hvormed jeg naturligvis har bevæget mig ud i en mandjævning, der ganske er afhængig af kriterier, temperament og holdninger, og som det følgende slet ikke tilsigter at føre »bevis« for, også af den grund at dertil måtte behøves anderledes dybtgående studier.

At dr. Dybdahl ikke deler denne vurdering og næppe heller blot forventningerne til at H.C. Hansen kunde være blevet en ny Stauning, synes at fremgå af artiklen. Vel gøres der honnør for hans indsats i DSU, med den tilføjelse at den »havde måske længerevarende betydning end hans manddomsgerning som minister«, og som udenrigsminister, med understregning af at dansk udenrigs- og forsvarspolitik forud var fast forankret i NATO, og med den afsluttende karakteristik at her, dvs. under forhandlingerne omkring Tysklands optagelse i alliancen og gennem de danske og tyske erklæringer i 1955 om mindretallene nord og syd for grænsen, »som i andre funktioner lagde H. en betydelig professionalisme for dagen«; det er et ambivalent ordvalg, der står i grel kontrast til den særdeles positive vurdering daværende direktør i Udenrigsministeriet Nils Svenningsen har givet⁹, og når det sammenholdes med en bemærkning om at »han gjorde sig godt som Danmarks repræsentant på den internationale scene, udmærket støttet af ministeriets ledende personale som han havde fået et godt og ligefremt forhold til«, giver det indtryk af at dr. Dybdahl deler den opfattelse, som også ellers kan træffes – men som Svenningsen på ingen måde lægger op til – at direktørens udtalte tilfredshed med sin chef skyldtes at denne lod sig lede af ham. Dybdahl har tydeligvis benyttet Svenningsens fremstilling; kontrasten består i at fortegnet er byttet om.

Derimod gøres der ikke nogen slags honnør for H.C. Hansens gerning på andre områder. Det *kan* tolkes positivt når det siges at »H.s politiske indsats blev kendetegnet af en aldrig svigtende glæde ved selv de mindste

9. *Bogen om H.C. Hansen*, pp. 173-204.

praktiske resultater«, men sådan er det næppe ment når det hedder at det blev »mere og mere åbenbart at det var det enkelte konkrete problem der fangede H.s interesse«, og slet ikke når forfatteren finder plads til den oplysning at »yngre partifæller« [hvem?] i hans finansministertid 1947-50 »formulerede det som hans valgsprog: hellere et dårligt kompromis end et godt resultat«. Særlig markant er følgende bemærkning: »Det er også karakteristisk at selv om H. var med i drøftelserne om programmet *Fremtidens Danmark*, i forhandlingerne om en eventuel partimæssig sammenslutning med kommunisterne, om tilslutningen til Atlantpagten og om forfatningsreformen i 1953, så var han aldrig mere end med« [hvilke er kilderne til disse bemærkninger, ud over, for de to første punkters vedkommende, en væsentlig mere forbeholden udtalelse af Krag¹⁰, som han iøvrigt selv senere har modsagt, hvad programmet angår¹¹?]. Der tegnes med andre ord et billede af en fingerfiks men temmelig perspektivløs pragmatiker (modsat Hans Hedtoft), som Buhl »havde fattet forkærlighed for« og som vel gik i hans ledebånd, og det bliver uforståeligt at der var, som forfatteren meget rigtigt skriver, ved Hedtofts død »ingen tvivl om at H. var hans efterfølger«. Var, spørger man sig, det store parti virkelig så fattigt på lederemner? Spørgsmålet er retorisk, for der er ingen tvivl om at brede masser i Socialdemokratiet og adskillige udenfor dengang oplevede personsiftet med stærkt positive forventninger, så deres billede kan ikke have været det her refererede.

To linjer i Socialdemokratiets top i efterkrigstiden

De andre socialdemokratiske lederskikkelser får mere afbalancerede omtaler. Krag og H.C. Hansen er yderpunkter. Det er fremfor alt nedvurderingen af H.C. Hansen der får mig til at undres. Og spørge om kildegrundlaget.

Et langt stykke ad vejen er kilden hvad Krag har skrevet, og sådan må det være i den forstand at det, som allerede antydte, er ham der står for det meste af materialet (i hvert fald så længe arkiverne ikke er blevet udnyttet). Jeg har engang haft lejlighed til at pege på det farlige i at en så overvejende del af de fremstillinger og arkivalier der er til rådighed for skildringen af dansk politik i århundredets første halvdel skriver sig fra

10. *Ibid.*, p. 122.

11. *Travl tid, god tid*, p. 20.

det Radikale Venstres mænd¹². Kan opfattelsen af de ledende socialdemokrater i årtierne omkring dets midte risikere at antage en Krag'sk farve? I hvert fald bør man være opmærksom på problemet og *in casu* omhyggeligt interessere sig for forholdet mellem de to mænd. Men for at forstå dette er det nødvendigt at anskue det på baggrund af relationerne mellem disse årtiers ledende socialdemokrater i det hele taget.

Det har længe været kendt at man kan tale om to linjer i Socialdemokratiets top, ordet her brugt omtrent som når man anvender linjer i et stamtræ. Den ene går fra Buhl over H.C. Hansen til Kampmann og vel (?) Per Hækkerup, den anden fra Hedtoft til Krag og – tør man måske slutte af hvorledes skiftet, efter hvad der foreligger mens dette skrives, foregik i 1972? – til Anker Jørgensen.

Denne påstand, som vil blive underbygget med henvisninger i det følgende, kan misopfattes på flere måder, og det må først afværges. Den betyder *ikke* at der var tale om en højre- og venstrefløj. De ledendes anskuelser var til enhver tid overensstemmende i væsentlige spørgsmål som forholdet til kommunisterne, optagelsen i NATO, osv. Det udelukker ikke at der kunde være og var nuancer i opfattelserne. Sådanne kan berettige at Krag¹³ taler om at der med Kampmanns overtagelse af statsministerposten 1960 »skete en radikalisering af regeringens politiske linje«, bare man ikke lader sig forvirre af den lovlig bastante formulering. Og vist vil H.C. Hansen i mange nutidige partifællers øjne tage sig ud som en decideret højrefløjssocialdemokrat, men det vil de alle som de – med netop nuancer – var i det tidsrum som interessen her især samles om, dvs. til henimod 1960.

Påstanden går heller ikke på at der var stærke spændinger, endsige klikedannelser, som skadede sammenholdet i partiet. Dertil kendte de agerende hinandens værd og position for godt, de havde format til ikke at være småtskårne, de var et *hold* og alle opfostret i en tradition der satte just sammenholdet om trufne beslutninger allerhøjest, og hvor *disciplin* fra gammel tid var et positivt ladet ord. Hækkerups i 1966 meget omtalte »stokkem metode« var det samme som når H.P. Hansen i Staunings dage havde talt om at her opdrager vi mænd. Dermed fulgte også at disse folk kunde skrive varmt og følt om hinanden i mindebøger, uden derfor at forfalde til ren og skær panegyrik.

Psyriske særpræg og forskelligheder spillede ind når Buhl foretrak

12. Utrykt radioforedrag 1963; jvf. nogle bemærkninger i forordet til Ole Bjørn Kraft, *En konservativ politikers erindringer 1926-1945*, Gyldendal, 1971, p. 5.

13. *Kamp og fornyelse*, p. 143.

H.C. Hansen for Hedtoft¹⁴, og når H.C. Hansen så med skepsis på Krag, men Hedtoft lignede ikke Stauning, der havde designeret ham, og Krags personlighed mindede slet ikke om Hedtofts; snarere havde han træk til fælles med Buhl.

Det afgørende var at mænd med kvalifikationer og ambition, med fortrin og mangler og med forskellige opfattelser i enkeltheder om den bedste politik, om taktik og stil befandt sig i et kraftfelt hvor de i samspil afgrænsede hinandens råderum, og hvor ikke alle aspirationer kunde tilgodeses på et og samme tidspunkt.

Buhl, Hedtoft og H. C. Hansen. 1945-47

Den 8. november 1946 fyldte H.C. Hansen fyre år. Om aftenen var der bænket til bristepunktet i de små stuer på Ny Carlsbergvej. Daværende presseattaché i Oslo Sigvald Kristensen har givet en intens skildring¹⁵ af det som gjorde aftenen uforglemmelig. »Alle pladser er hæderspladser«, sagde værten, »men *Hans* skal sidde ved siden af mig«. Altså på hæderspladsen. Hedtoft svarede »i et tonefald som H.C. ikke overhørte: »Er du nu sikker på at du vil ha' mig der?« ... Som altid når Hans skulde tale i denne kreds var forventningerne højt stemt, men denne gang løftede talen sig ikke i flugten og fik ikke klang og farve og glød ... De høje forventninger dalede som syge fugle ned mellem tilhørerne ... Inden andre endnu havde løftet hovederne efter den glædefattige tale rejste H.C. Hansen sig og vendte sig mod Hans Hedtoft med nogle ord, halvt talt, halvt blot sagt, og for deres skyld er denne skildring givet [og bringes her]: »Kære Hans. Inden vi fester videre vil jeg sige dig tak. Ikke så meget for din tale til mig, som for det du har været for mig indtil denne min »store dag«. Vi har altid, sådan synes det mig i hvert fald, været sammen og været ét, når det gjaldt. Altid var du nummer 1 og jeg nummer 2 – *altid*, Hans, og du skal aldrig opleve at jeg vil prøve at trænge mig foran dig. Jeg er godt tilfreds med at være din nr. 2, blot du så til gengæld som hidtil vil finde dig i at jeg rykker dig i frakkeskøderne, når du en gang imellem er kommet for højt op ...«. Spontant – og det er vist ikke et digt af hukommelsen – med fugtige øjne rakte Hedtoft sin hånd over bordet, og de to venners betydningsfulde håndtryk fik stemningen

14. *Bogen om H.C. Hansen*, pp. 108-09 (J.O. Krag).

15. *Fra Folket de kom*, pp. 219-22.

til at skifte fra vinter til højsommer. Alle rejste sig og fandt udløsning i nogle hurraråb, der må være hørt helt ned til Enghaveplads«.

Skuffelsen over det store valgnederlag året før udløste, forklarer Sigvald Kristensen, »på mange hold i Socialdemokratiet en defaultisme der gav sig udslag også i skepsis og åben tvivl i forholdet til partiets formand. Selv kunde Hedtoft ikke undgå at høre den tiltagende hvisken fra mange kroge i det store partihus: Mon ikke Hans skulde lade H.C. komme i spidsen ...«. At sådanne stemninger forekom bekræftes af Krag der, om situationen året efter, skriver¹⁶ noget lignende, dog at det især var i københavnske arbejderkredse der mand og mand imellem lød tvivl om Hedtoft nu var den rette arvtager efter Stauning. Iøvrigt er det rimeligt at antage at Sigvald Kristensens tale om »det store partihus« er en metafor, fremkaldt af »hvisken i krogene«, og altså ikke særligt tager sigte på Rosenørns Allé, hvor partiet og fagbevægelsen havde kontorer.

Ved en senere lejlighed sagde H.C. Hansen til Sigvald Kristensen: »Jeg var helt klar over hvad der rørte sig i Hans«. Det bekræftes af at han engang »efter besættelsens ophør« havde bedt den fælles, ældre ven Peder Nørgaard (direktør for bryggeriet Stjernen og siden kendt ikke mindst som radiatorrådsformand) »betone overfor Hedtoft at denne stadig i tykt og tyndt kunde forlade sig på hans loyalitet og medarbejderskab«¹⁷.

Gennem længere tid følte Hans Hedtoft sig altså utryk ved om den formandspost hvortil han i januar 1939 på Staunings forslag var blevet valgt uden modkandidat, også vilde bringe ham det lederskab som alle havde ventet den betød, og dermed statsministerporteføljen når Socialdemokratiet skulde danne regering. Tyske krav i 1941 havde medført at han (og også H.C. Hansen) måtte nedlægge alle andre politiske hverv end selve folketingsmandatet. Det var han bitter over at Stauning og partiet bøjede sig for. I sig selv vilde det dog kun styrke hans stilling i et frit Danmark. Imidlertid medførte den position finansminister Vilhelm Buhl, som først så sent som i 1937 for alvor var trådt ind i landspolitik (dog var han på Staunings opfordring¹⁸ blevet landstingsmand i 1932), havde skabt sig i de samarbejdende partier, at han var den selvfølgelig afløser da Stauning døde i maj 1942. I november tvang tyskerne ham bort til fordel for Erik Scavenius. I de forhandlinger mellem regering og partier der førte til et nej den 28. august 1943 var Buhl den centrale skikkelse. Det var en selvfølge for alle i de samarbejdende partier at han var

16. *Hans Hedtoft*, p. 107.

17. *Bogen om H.C. Hansen*, p. 41.

18. *Fra Folket de kom*, p. 230.

»førstemanden«, som skulde danne regering når tyskerne var ude, og det lykkedes efterhånden at opnå Christmas Møllers og Frihedsrådets nølende accept heraf. Således skete det også den 5. maj 1945.

I dette var der intet som Hans Hedtoft kunde føle foruroligende. I befrielsesregeringen blev han og H.C. Hansen optaget (og fra Socialdemokratiet desuden Carl Petersen som minister for offentlige arbejder). Hedtoft blev arbejds- og socialminister (en post kommunisterne ret energisk havde gjort krav på¹⁹), H.C. Hansen finansminister. Pr. tradition var finansministerchargen fornemmere, opregnedes altid officielt som den tredje efter statsminister- og udenrigsministerposterne. Det er højst usandsynligt at Hedtoft havde noget ønske om at blive finansminister, og sikkert at Buhl ikke anså ham for egnet. Derimod nærrede Buhl forventninger til den lige så uprøvede H.C. Hansen. Han satte, med en dobbeltkarakteristik der skyldes den vidende og velformulerede iagttagelse Svend Thorsen, »trygt dette klare hoved i finansministerlære og underkastede ham – med overspringelse af en række mindre betydende tekniske medlemmer – en om- og opskoling, der vist nok savner sidestykke. Buhl var i begyndelsen sin uprøvede finansministers sufflør, men inden længe kunde han kravle op af kassen«²⁰. Om Buhl nogensinde ønskede helt at forlade sufflørkassen, får stå hen. Det vides, at Hartvig Frisch følte sig forbigået som finansministeremne. Der kan ikke herske tvivl om at Buhl handlede klogt ved at bringe de to unge, som begge havde været i nær kontakt med modstandsbevægelsen, ind i befrielsesregeringen, mens Frisch, med al hans erfaring og overlegne begavelse, vilde have været en belastning, for at sige det mildt, i kraft af en tale i november 1943, hvori han havde forholdt sig kritisk overfor Frihedsrådet og visse sabotageformer; det kloge ved dispositionen må fastholdes uanset at Buhl selv nogen tid efter befrielsen sagde at det afgørende var at Frisch ikke var den politiker situationen krævede. »Det var en H.C. der var brug for ... Finanskyndig er han jo ikke, men han er *politiker*«²¹. Mig bekendt foreligger der ikke samtidige belæg for at Hedtoft skulde have oplevet sin yngre kollegas placering som en forbigåelse (det skulde da være ved at

19. Oluf Bertolt, Ernst Christiansen og Poul Hansen, *En bygning vi rejser. Den politiske arbejderbevægelses historie i Danmark*, III, Forlaget Fremad, København, 1955, p. 236; Kraft, *op.cit.*, pp. 276, 278-79.

20. *Bogen om H.C. Hansen*, p. 238.

21. *Hartvig Frisch. Hans personlighed og gerning*, Forlaget Fremad, 1950, p. 41 (H.C. Hansen); Peder Tabor, *Nærbilleder. Erindringer om mennesker og begivenheder*, Forlaget Fremad, København, 1961, pp. 127-28; *Bogen om H.C. Hansen*, p. 60 (Bomholt).

indlæse noget sådant i at Hedtoft takkede for Peder Tabors lykønskning »med en temmelig mørk mine: – Det er trist at Hartvig Frisch ikke kommer med«, men Tabor forstod ham således at han især var optaget af en god kammerats skuffelse). Derimod siger Krag²² i 1974 at det passede ikke rigtigt ind i Hedtofts mønster at H.C. Hansen fik den højeste post, og at vanskelighederne mellem dem allerede var begyndt i sommeren 1945. Det kan godt lyde plausibelt når dr. Dybdahl skønner at »dispositionen startede talen om rivalisering mellem Hedtoft og H., som belastede deres venskab i de følgende år«. Finansministeriet var under den diffuse befrielsesregering et af de få ministerier hvor der kunde – fordi der måtte – udrettes noget virkeligt, således pengeombytningen og den ekstraordinære formueopgørelse som led i bekæmpelse af pengeregigheden; slikt styrkede, skønt længe forberedt, den unge finansminister i almindeligt omdømme²³, mens Hedtoft ikke kunde nå synderlige resultater indenfor sin ressort.

Om »rivaliseringen« skriver dr. Dybdahl: »Realiteterne er svært af-dækkelige, og i hvert fald udadtil trådte H. altid loyalt tilbage for parti-formanden«. Disse sætninger lader sig, læst ordret, ikke bestride. Var da den ærekære og nærtagende Hans Hedtoft mistænksom ud over det rimelige og uanset H.C. Hansens lige nævnte signaler?

Set fra eftertiden tager det sig selvfølgelig ud at det blev Hedtoft der dannede regering i 1947, og det gjorde det også da det skete: den af besættelsen forvoldte og så betydningsfulde Buhl'ske parentes var afsluttet, tingene atter i den gænge hvori Stauning havde villet sætte dem. Så selvfølgelig forholdt det sig imidlertid ikke i 1946-47. Vel var Hedtoft efter befrielsen igen trådt til som *partiets* formand. Men da Socialdemokratiet efter oktobervalget 1945 gik i opposition blev Buhl formand for folketingsgruppen, Hedtoft næstformand og H.C. Hansen sekretær. Om Buhl skriver Krag ganske vist at »i resten af sin tilværelse som aktiv politiker bestræbte han sig for at holde sig i anden række og derved berede og lette vejen for sin efterfølger, den næste socialdemokratiske statsminister«²⁴. I ordvalget »bestræbte han sig« ligger måske en begrænsning af udsagnets rækkevidde. Men det er rigtigt at de store ordførerskaber blev overladt Hedtoft og andre. Det er imidlertid også en kendsgerning, meddelt af Krag selv²⁵, at først på Socialdemokratiets hovedbesty-

22. *Travl tid, god tid*, pp. 15-16.

23. Jvf. J.O. Krags vurdering, *ibid.*, p. 46.

24. *Fra Folket de kom*, p. 275.

25. *Hans Hedtoft*, p. 107; jvf. den næsten identiske ordlyd i *En bygning vi rejser*, III, p. 299.

relesmøde 5.10.1947 (altså efter at valg var udskrevet) »meddelte Buhl at han på grund af alder og helbredstilstand ikke vilde påtage sig hvervet som statsminister, hvis valget førte til en socialdemokratisk regeringsdannelse. Han pegede på Hedtoft som den der måtte blive regeringschef«. Man kan undre sig over at en sådan beslutning blev truffet så sent. Ydermere mente Buhl at burde motivere sin beslutning med henvisning til alder (han var lige ved 66 år, et halvt år ældre end Stauning da denne fortsatte efter valget 1939) og helbred (som ikke var ringere end at han blev en særdeles aktiv »økonomiminister«), hvori ligger at han *ikke* betragtede den som en selvfølge. Hedtoft kunde altså forud ikke føle sig sikker på at »den gamle« ikke vilde tage en tørn til, med de risici for ham selv dét kunde indebære. Det vilde formentlig have vakt fortrydelse i brede lag i partiet. Men vilde nogen have taget et opgør helt ind under et valg? Med den disciplin der *dengang* rådede i dets rækker?

Det var efter al sandsynlighed ikke egne ambitioner der fik Buhl til at vente så længe. Krag har, sikkert med fuldeste ret, ganske vist i en lidt anden sammenhæng, talt om »hans stærke personligheds uforfængelighed«, og at han »gjorde det arbejde der efter hans opfattelse skulde gøres ... uden personlige hensyn hverken til sig selv eller andre«²⁶. Og det var Buhls opfattelse at den nye statsminister burde være H.C. Hansen²⁷, som havde hans fulde tillid, hvad Hedtoft ikke havde. Han førte samtaler med både Hedtoft og H.C. Hansen²⁸, og når Hedtoft, som lige citeret, *måtte* (ikke: burde) blive regeringschef, var det altså Buhls konklusion af disse samtaler. Hvad der er blevet sagt vides ikke. Men H.C. Hansen har respekteret sit fødselsdagsløfte fra året før, og *hvis* Buhl skulde have tænkt på under disse omstændigheder at fortsætte er han blevet talt fra det. Selv gav han »i fortrolige vennekredse« den bryske motivering for at have peget på Hedtoft som statsministerkandidat »at H.C. kunde tåle han ikke blev det; det kunde Hans Hedtoft derimod ikke. Kommentaren«, tilføjer Krag, »var unødvendig hård og afslører det skånselsløse i Buhls ikke altid retfærdige vurdering af sine venner og medarbejdere«²⁹, og hans oplysning er vel en del af baggrunden for at dr. Dybdahl (i artiklen om H.C. Hansen) hævder at »Buhls spil undertiden kunde antage karakteren af bristende respekt for partiloyaliteten og det demokra-

26. *Fra Folket de kom*, p. 257.

27. *Ibid.*, p. 275.

28. *Hans Hedtoft*, p. 107.

29. *Fra Folket de kom*, pp. 275-76.

tiske udvælgelsessystem«. Men – oprigtigt talt – viser ikke kilderne at i essensen havde Buhl ret?

Det bør for fuldstændigheds skyld her nævnes at *efter* valget opfordrede det Radikale Venstre til dannelse af en samlingsregering af de fire gamle partier. »Buhl fik overdraget at undersøge mulighederne og gik positivt ind for opgaven. Han vilde gerne have haft en sådan fire-partiregering«. Hvis dette Jørgen Jørgensens indtryk³⁰ er korrekt må det betyde at Buhl ikke stod fremmed overfor en tanke om endnu en gang at blive statsminister, for de andre partier vilde langt snarere have kunnet acceptere ham som sådan end Hans Hedtoft. Iøvrigt væltede Buhl snart dette subtile spil, som Socialdemokratiet utvivlsomt kun for et skins skyld deltog i.

Det er naturligt nu at inddrage H.C. Hansens egen skildring³¹ af sit forhold til Hans Hedtoft: »Selv i vore sind gik der ingen skarp grænse mellem hans og mine tanker. Prøver jeg at genkalde de store politiske situationer vi gik igennem sammen, kan jeg i dag umuligt sige hvor Hans og jeg deler part i deres løsning, – sådan at forstå at de alle blev drøftet igennem mellem os og måske flere på kryds og tværs. Forskellige var vi, og langt fra altid så vi ens på mennesker og sager. Men netop vor forskellighed bandt os til hinanden i et arbejdsfællesskab, som næppe kunde være mere lige i vilkår, mere harmonisk i sit forløb og føles mere givende i sine resultater«.

Det er ord nedfældet snart efter Hedtofts død og til mindebogen om ham. Derfor *behøver* de ikke at være usande, og adskilligt i det citerede er ubestrideligt. Det er også værd at hæfte sig ved at ordene er alt andet end selvudslettende. Tages de for pålydende, da udgjorde de to Århusdrengene, med en vending som Tage Kaarsted³² har udmøntet med henblik på Ove Rode og P. Munch, »et ideelt politisk makkerskab«, en formulering som også kunde bruges om det næste radikale lederpar Bertel Dahlgaard og Jørgen Jørgensen³³. Paralleliseringen er så meget mere naturlig

30. Jørgen Jørgensens *Erindringer*, Kristeligt Dagblads Forlag, 1970, pp. 129-30.

31. *Hans Hedtoft*, p. 14.

32. *Ove Rode som partipolitiker*, Institut for Presseforskning og Samtidshistorie, Aarhus, 1971, p. 234.

33. Dahlgaard skriver (*Kamp og Samarbejde. Nærbilleder af politik og politikere gennem 40 år*, Forlaget Fremad, 1964, p. 165) at der »kun er forekommet få tilfælde af væsentlig betydning hvor Jørgen Jørgensen og jeg ikke har drøftet problemerne sammen. Forskelligheder i anskuelser og temperament har aldrig hindret et harmonisk samarbejde«, og partneren (*Jørgen Jørgensens Erindringer*, p. 114): »Vi var naturligvis ikke altid enige, og vi havde da også undertiden diskussioner der viste stor uenighed, men i alle de store afgørelser var der aldrig nogen der fik at vide hvis vi ikke var enige. Der følte vi det som en forpligtelse at stå sammen ...«.

som der også i de to radikale tilfælde var tale om store forskelle i temperament og stil, og dermed forudsætninger for frugtbar komplementaritet. Efter et gnidningsfrit hovedbestyrelsesmøde op mod valget 1957, hvor H.C. Hansen ligesom syntes der manglede den rette kampgejst, udbrød han bagefter med et dybt suk: – Hvor jeg savner Hans!³⁴.

Ét er det tilbageskuende. Noget andet er om H.C. Hansen i konkrete situationer altid har nøjet sig med at rykke kammeraten i frakkeskøderne når han kom for højt op. I fødselsdagstalen vilde han være tilfreds med at være Hedtofts nr. 2 (men altså ikke mindre), i mindeordene fremstiller han dem som ligemænd, så Hedtoft kun i formen var *primus inter pares*. Og det han havde lovet, og holdt i Hedtofts vanskeligste år fra 1953, var jo, ret beset, at han aldrig selv vilde trænge sig foran, ikke at han ikke vilde stå beredt den dag Hedtoft eller partiet fandt et skifte fornødent.

Rollefordelingen mellem de to giver også et bidrag til at forklare at dr. Dybdahl resumerer (jvf. ovenfor s. 387) at i en række afgørende drøftelser og beslutninger var H.C. Hansen hver gang med men aldrig mere end med. For hvis dennes fremstilling af at han og Hedtoft talte tingene igennem er rigtig, vidner den omstændighed at han holdt sig i baggrunden i sammenligning med den talende og ømfindtlige formand vel fremfor alt om klog selvbeherskelse.

Hedtoft og H.C. Hansen er, direkte og indirekte, blevet sammenlignet så tit at billedet af den ene står i fare for at fortones i lyset af den anden³⁵. De var forskellige. Af sind: når Krag skriver om Hedtoft lige efter sammenbrudet i forhandlingerne om nordisk forsvarsforbund at »i de dage følte han det som var den dyrebareste streng i hans politiske sind bristet«³⁶, tror man ham gerne, men tænker også på at sådan vilde ingen have udtrykt sig om H.C. Hansen, selv ikke når noget vigtigt var slået fejl for ham, som i foråret 1956. Og i politik: den visionære og begejstrende Hedtoft, den nøgterne og kontante H.C. Hansen, osv. Farligt bliver det når slig mandjævning slår over i typificerende forenkling. Det var en politisk bedrift af Hedtoft i løbet af nogle uger i sen vinteren 1949 at føre Danmark ind i Atlant-pagten (det må også modstandere af NATO anerkende), og det hurtige omslag fra det nordiske perspektiv er et eksempel på at også han kunde tage virkeligheden i agt og handle pragmatisk. Hans forslag blev på et hovedbestyrelsesmøde efter lang debat godkendt »med alle stemmer mod én urokkelig pacifist«, og på kongressen i september

34. Tabor, *op.cit.*, pp. 130, 166.

35. Tabor (*ibid.*, pp. 130-31) er i et dobbeltportræt opmærksom herpå.

36. *Hans Hedtoft*, pp. 130-31.

»løftede der sig kun enkelte og svage røster mod Atlant-pagten«³⁷. Men når f.eks. ikke-socialdemokraten Svend Thorsen skriver: »Næppe nogen anden end Hedtoft havde evnet at give den nye udenrigs- og forsvarspolitik et fundament i de brede lag«³⁸, spørger man sig uvilkårligt om en H.C. Hansen ikke også havde været opgaven voksen. Stilen havde været en anden, og bl.a. havde hans virkelighedsbillede formentlig afholdt ham fra at engagere sig helt så intenst i drømmen om en nordisk alliance (men næppe fra at lade muligheden afprøve, for det var af indenrigske grunde såre formålstjenligt). Men alt tilsiger at resultatet var blevet det samme. Det havde trods alt rod i et tiårs erfaringer og en udbredt fornemmelse af at landets for mindre end fire år siden genvundne frihed var truet.

Samme Thorsen³⁹, og flere andre, priser som Hedtofts anden stormandsdåd oprettelsen af Nordisk Råd 1953, og det er nok troligt at tilsvarende indsats havde H.C. Hansen ikke gjort. Siden Thorsen skrev i 1962 er rådets anseelse blegnet i de flestes øjne; Poul Møller⁴⁰ kaldte det tolv år senere ligeud et enormt omsvøbsdepartement, til skade for nordisk samarbejde.

Buhl, H.C. Hansen og Krag. 1947-50

Styrket ved valget, men under parlamentarisk vanskelige forhold, dannede Hedtoft i november 1947 en socialdemokratisk mindretalsregering. Dens sammensætning vakte straks røre. I nærværende sammenhæng er det af en vis betydning at nævne at karrierediplomaten Gustav Rasmussen fortsatte som udenrigsminister og blev genstand for bidsk og besk kritik.

En vis opmærksomhed vakte det at den nybagte folketingsmand fra og for Randers Jens Otto Krag blev handelsminister, allerede af den grund at han kun var 33 år, en dengang for en minister sensationelt ung alder. Desuden havde han som sekretær for et partiudvalg været hovedforfatteren bag *Fremtidens Danmark*, som var blevet udlagt som et socialdemokratisk skridt i socialistisk retning, selv om kernen deri havde meget mere at gøre med John Maynard Keynes (hvis teorier dengang var nærmest ukendt udenfor en snæver kreds af nationaløkonomer) end med Karl

37. Tabor, *op.cit.*, pp. 137-38.

38. *Fra Folket de kom*, p. 211.

39. *Ibid.*, pp. 213-14.

40. *Politik på vrangen*, Stig Vendelkærs Forlag, 1974, pp. 33-35.

Marx, omend det også bar spor af at udvalget var nedsat som en »socialiseringskommission«, og beskæftigede sig en del med bedriftsråd og andre tanker fra den foregående efterkrigstid. Det var denne indsats⁴¹ der havde givet Krag en position i partiet, som han dog havde tilhørt fra han var gymnasiast. Fra en kontorchefstilling i Vareforsyningsdirektoratet var han i december 1945 blevet leder af Arbejderbevægelsens Erhvervsråd. Han havde et snævert samarbejde med Hedtoft, der i høj grad følte behov for kyndig økonomisk rådgivning⁴². »Det er«, vidner Jørgen Paldam, som selv var en af de involverede, »for stærkt at sige at økonomi var Hedtoft mere eller mindre vederstyggeligt, men det var i hvert fald ikke noget han gik op i. De økonomiske afsnit i Hedtofts taler var stort set Krags ...«⁴³. Forbundsformand Hans Rasmussen har fortalt at det var ham der anbefalede Hedtoft at gøre Krag til handelsminister⁴⁴; rådet har været velkomment, men tanken næppe ny for Hedtoft der behøvede hjælp for at hævde sig overfor H.C. Hansen og Buhl. Hedtoft bad dagen efter valget Krag blive forsyningsminister, mens Peder Nørgaard skulde have handelsministeriet, men da Nørgaard sagde »nej til den mindste halvdel af et splittet ministerium« fik Krag det hele⁴⁵.

Sytten ministre talte regeringen. Det blev den også kritiseret for. Knud Kristensen havde kunnet klare sig med tretten, og i Staunings dage havde der højst været tolv. To af de sytten var ministre uden portefølje med særlige opgaver. Den ene af dem var Buhl »med den opgave at forestå samordningen af retningslinjerne for den økonomiske politik«.

Med de store økonomiske, ikke mindst valutariske vanskeligheder landet befandt sig i var det en væsentlig opgave at tage op. Det er et rimeligt gæt at Buhl selv havde forlangt denne post. Og det er sikkert at han hurtigt gav den et både kontant og vidtrækkende indhold.

Dertil tjente to nydannelser. Den ene var det Økonomiske Sekretariat, hvis leder blev Viggo Kampmann, og hvis beskedne medarbejderstab talte adskillige navne som siden gjorde sig bemærket i dansk centraladministration. Han forenede beherskelse af detaljen med sans for overblik og idérigdom med frygtløshed overfor opgaverne. Det var egenskaber Buhl forstod at respektere; deres samarbejde var uden gnidninger⁴⁶. Og H.C.

41. Skildret og drøftet af Krag i *Ung mand fra trediveerne*, pp. 180-85, 194-97, 199-200; *Travl tid, god tid*, pp. 15, 17-21, 24-26.

42. *Ibid.*, p. 57.

43. *Krag – som vi kendte ham*, p. 12.

44. *Ibid.*, p. 23.

45. *Travl tid, god tid*, p. 119.

46. *Fra Folket de kom*, p. 277 (Krag); Viggo Kampmann, *Mit forhenværende liv – i glimt*, Fremad, 1971, pp. 59-60.

Hansen bemærkede ham særdeles: »Han er sgu' et emne«, sagde han og mente et ministeremne⁴⁷.

Den anden nydannelse var MØF, dvs. ministerudvalget for økonomi og forsyning. Bortset fra under besættelsestiden havde man ikke før brugt at nedsætte udvalg indenfor en regering⁴⁸. Buhl blev formand for MØF; de øvrige medlemmer var statsminister Hedtoft, udenrigsminister Gustav Rasmussen, finansminister H.C. Hansen, landbrugsminister Kr. Bording, arbejdsminister Johs. Kjærbøl og handelsminister J.O. Krag, og udvalgets sekretær, der skrev kortfattede referater til brug for medlemmerne og deres departementschefer, var Viggo Kampmann. På den måde var der intim kontakt til det Økonomiske Sekretariat, som forberedte sagerne »efter modtagne oplysninger fra de pågældende ministre ... og gav Buhl notater, så han var i stand til at forestå forhandlingerne om fremkommelige løsninger når modsætninger mellem ministerierne var til stede, og det var de ofte«⁴⁹.

Hvis de sidste ord bliver opfattet som om Buhl var en stilfærdig formidler, er det et galt indtryk. Her skal ikke gengives Krag's farverige skildringer⁵⁰ af udvalgsformandens adfærd (men de anbefales som særdeles fornøjelig læsning), blot at den virkede som en »efterslæt af statsministerautoriteten«, og »ikke efter aftale med statsminister Hedtoft, hvorimod det nok er troligt at H.C. Hansen var hans medvider og måske til tider hans inspirator«. Stadig iflg. Krag mødte Hedtoft »flittigt op til MØF's tidlige morgenmøder i handelsministerens kontor og fulgte sagerne tilstrækkeligt nøje til at kunne gribe ind hvor mægling mellem de forskellige synspunkter ikke lykkedes for Buhl«. Med det straks herefter angivne taget i betragtning er det en nærliggende gisning at statsministeren ikke mindst kom når handelsministeren havde brug for ham. Men uanset hvordan dette forholder sig synes det evident at Buhl med sine nydannelser havde taget hele den økonomiske politik, som på det tidspunkt var endnu mere afgørende for en regerings skæbne end før og siden, ud af hænderne på Hans Hedtoft, så han i den forstand, støttet af og støttende sig til H.C. Hansen, snart sagt alligevel var blevet statsminister igen. I MØF, der i sin treårige eksistens holdt over 200 møder⁵¹, blev en så stor

47. *Kamp og fornyelse*, p. 141.

48. Erik Rasmussen, *Komparativ Politik*, 2, 2. udg., Gyldendal, 1972, pp. 312-15.

49. Kampmann, *Mit forhenværende liv*, p. 59.

50. *Hans Hedtoft*, pp. 112-13; *Fra Folket de kom*, pp. 276-79; *Kamp og fornyelse*, pp. 138-41; Krag, *Travl tid, god tid*, p. 124; jvf. også Viggo Kampmann, *Seks socialdemokratiske statsministre – skildret af den syvende*, Fremad, 1973, pp. 29-31.

51. *Ibid.*, p. 29.

del af den økonomiske politik afgjort at undervisningsminister Hartvig Frisch »med et lille smil« sagde »at han følte sig ligesom afpolitiseret derved«⁵². Lykkeligvis – men uventet – formede forholdene sig på andre områder, især de udenrigs- og forsvarspolitiske, sådan at Hedtoft alligevel kunde føle at han gjorde en statsministers gerning.

Beretninger om hvad der foregik i MØF synes kun at foreligge fra Krag's hånd, og han dvæler helt overvejende ved den strid der var om tempoet i afviklingen af rationeringer og restriktioner, hvor Krag, alt efter situationerne, ønskede den fremmet så meget som muligt, mens »Buhls indstilling var at praktisk talt enhver restriktion burde holdes så længe som muligt«. Han erindrer »brændselsrationeringens ophævelse i 1950 som et langvarigt diskussionsanliggende«, hvori han »meget mod Buhls ønske« fik sin vilje igennem. Det synes som om han undertiden fik støtte af Bording og Kjærbøl, der selv havde dravater med Buhl, derimod ikke af H.C. Hansen, hvem han tværtimod sommetider opfattede som inspirator af Buhls straffeekspeditioner. Han noterer sig at Buhl havde et medansvar da Hedtofts regering i november 1950 faldt på »opretholdelsen af en smørrationering der burde have været ophævet eller i det mindste lempet adskillige måneder før«⁵³.

Da var Krag ikke mere minister. Efter valget i september havde han, meget mod Hedtofts ønske, taget politisk orlov for at blive økonomisk rådgiver ved ambassaden i Washington. Det var, som Krag⁵⁴ har redegjort for, i første række af personlige årsager. Den almindelige opfattelse var at Krag drog i »udenrigsministerlære«. Han har betonet at ingen havde bedt ham om »at drage ud på en læreplads«⁵⁵, men altså ikke dementeret kernen i forlydendet, og der var jo da endelig ikke noget ærerørigt ved sådan snak. Medvirkende var imidlertid også, iflg. dr. Dybdahl, at forholdene indenfor ministeriet, navnlig til Buhl men også til H.C. Hansen, havde oparbejdet en irritation hos ham. Jeg har ikke kunnet finde et udtrykkeligt belæg herfor, men det lyder særdeles plausibelt.

Der var under alle omstændigheder politiske meningsforskelle, både af saglig art og i taktikken, og Hedtofts støtte var ikke tilstrækkelig til at den unge Krag kunde gøre sig rigtig gældende overfor duumviratet Buhl-H.C. Hansen's dominans i den økonomiske politik. Meningsforskelle vil

52. Hartvig Frisch, p. 47.

53. *Fra Folket de kom*, pp. 278-79; jvf. *Travl tid, god tid*, pp. 123 og 215, hvor det siges udtrykkeligt at Krag havde villet ophæve smørrationeringen før valget i september.

54. *Ibid.*, pp. 217-18.

55. *Ibid.*, p. 218.

der altid være i en regering mellem ministre med lyst til at hævde sig. Antageligt gik spændingerne ud over det. Dr. Dybdahl omtaler at H.C. Hansen helt fra tidligt i 30'erne så med skepsis på Krag. Kilden hertil er vel dennes ungdomserindringer⁵⁶ hvori det fortælles at H.C. Hansen på DSU's kongres i 1934 omgikkes med tanker om at han burde ekskluderes. Det er jo muligt H.C. Hansen aldrig har glemt en sådan tidlig mistænksomhed. Mere væsentligt er det at han antagelig har delt den i tiden ret udbredte tilbøjelighed til at opfatte Krag som en person hvis adfærd ikke var så seriøs og voksen som det burde forventes af en socialdemokratisk topfigur; han tildrog sig for megen uheldig opmærksomhed. Direkte kildebelæg herfor findes mig bekendt ikke. Men opfattelsen bestyrkes af H.C. Hansens holdning til Krag i det følgende tiår. Dertil kan have føjet sig irritation hvis Hedtofts støtten sig til Krag kunde medføre nogen svækkelse af H.C. Hansens egen meget stærke indflydelse på statsminister-kammeraten.

Hedtoft, H.C. Hansen og Krag. 1950-55

Da Krag i september 1950 fastholdt sit ønske om at træde tilbage som minister rådede han Hedtoft til at flytte H.C. Hansen til handelsministeriet og gøre Viggo Kampmann til finansminister⁵⁷. Sådan blev det også, formentlig især fordi rådet faldt sammen med H.C. Hansens planer⁵⁸, idet han var »begyndt at blive træt af sit finansministerjob, efter at de spændende dage med pengeombytning og de politisk interessante efterkrigsting var overstået ... særlig var hans politiske instinkt slet ikke for de stadige tilløb til at sætte skatterne i vejret«, og samtidig var overbevist om at have fundet den helt rigtige afløser som finansminister. Ved denne rokering kom H.C. Hansen til at stå med det umiddelbare ansvar for opretholdelsen af den smørrationering som regeringen kom i mindretal på syv uger senere. Beslutningen om at træde tilbage synes Hedtoft, han og Buhl at have været aldeles enige om⁵⁹.

I oppositionsperioden 1950-53 var Hedtoft rigsdagsgruppens formand, H.C. Hansen næstformand og finanslovsordfører. Der blev lagt vægt på

56. *Ung mand fra trediverne*, p. 34.

57. *Travl tid, god tid*, pp. 220-21.

58. Kampmann, *Mit forhenværende liv*, pp. 55, 57; jvf. den udefra sete skildring i Poul Møller, *Gennembrudsår. Dansk politik i 50'erne*, Stig Vendelkærs Forlag, 1977, pp. 139-41, hvis kilde antagelig er Aksel Møller.

59. Kampmann, *Mit forhenværende liv*, p. 64.

at føre hvad man betegnede som en saglig opposition, dvs. undlade at stille forslag som man ikke selv vilde have stillet i regeringsposition; et nybagt konservativt medlem har siden givet udtryk for at H.C. Hansens holdning imponerede ham⁶⁰. Iøvrigt sikrede regeringen Eriksen-Kraft sig en fredsmelig holdning fra de Radikales side ved at tage grundlovssagen op. Først efter forårsvalget 1953, der gav socialdemokratisk fremgang, anlagde H.C. Hansen (Hedtoft var syg) en mere krigerisk holdning. Vedr. perioden er det iøvrigt værd at notere sig at Kampmann blev »som tidligere finansminister ekstraordinært medlem af rigsdagsgruppen med taleret, der efterhånden blev udnyttet«⁶¹; formuleringen er næppe formelt korrekt, men realiteten vidner om den betydning ledelsen nu tillagde hans medarbejderskab, ligesom at man bestræbte sig på at skaffe et folketingsmandat til ham, hvad med vanligt besvær til sidst lod sig praktisere.

Septembervalget gav ny socialdemokratisk fremgang. De Radikale tilrådede, naturligvis forgæves, at Erik Eriksen skulde danne en ren Venstre-regering, men inden dette spil var helt færdigt, havde Kommuniste og Retsforbund og dermed et flertal peget på Socialdemokratiet. Med de forskellige holdninger de fire nordatlantiske folketingsmedlemmer indtog var der et faktisk flertal af Socialdemokrater og Radikale. Både Hedtoft og H.C. Hansen ønskede at vende tilbage til 30'ernes frugtbare regeringssamarbejde. Allerede de to partiets forskellige holdning til NATO gjorde det formentlig umuligt for de Radikale at tage imod de socialdemokratiske følere; desuden foretrak i hvert fald Bertel Dahlgaard den friere men ikke mindre indflydelsesrige position uden regeringsansvar, og det blev i de følgende år han yderligere befæstede sin efterkrigsposition som Folketingets vejer og måler, hvad han nød.

Det mest bemærkelsesværdige ved Hedtofts nye regering var at H.C. Hansen blev udenrigsminister. Det var, har Krag skrevet⁶², anden gang han »forbavsede«, nemlig ligesom da han blev finansminister i 1945, og han havde brugt oppositionsårene til at lære sig engelsk (hvad en handelsminister nu også kunde have nytte af). Man kan også se sådan på det at H.C. Hansen var en mand der havde mod på at tage udfordrende opgaver op, og med hans placering i partiet vilde det naturligt blive på en toppost. Ytrede han først et sådant ønske, måtte det imødekommes. Krag var kommet hjem inden forårsvalget. Der foreligger mig bekendt

60. Poul Møller, *Gennembrudsår*, pp. 141-42.

61. Kampmann, *Mit forhenværende liv*, p. 68.

62. *Kamp og fornyelse*, p. 16.

ikke konkret belæg for at han havde tænkt sig at skulle være udenrigsminister. Derimod afgjort at han vilde være minister. På Hedtofts første ministerliste figurerede han imidlertid slet ikke. Måske var Hedtofts interesse i ham svækket af »flugten til Amerika«, og H.C. Hansen har ment at han sagtens kunde undværes. På Krag's indtrængende forestillinger overfor Hedtoft gjorde denne ham i sidste øjeblik til minister uden portefølje »med særligt henblik på udenrigshandelen og samordning af den økonomiske politik«. Dette gik på tværs af Viggo Kampmanns ønsker, for han foretrak at det Økonomiske Sekretariat forblev under Finansministeriet, hvortil Thorkil Kristensen havde henlagt det under regeringen Eriksen-Kraft⁶³. Hverken Kampmann eller, bag ham, H.C. Hansen kan have været tilfreds med denne beskæring af finansministerens ressort. Ifølge den konservative Poul Møllers iagttagelser⁶⁴ blev Krag minister uden portefølje »formentlig fordi Hedtoft nærrede stor sympati for ham og anså det for uretfærdigt om han aldrig blev sluppet ind fra kulden«. Det lyder ikke utroligt at Krag har appelleret til Hedtofts varme hjertelag, og denne har vel også tænkt at han på ny kunde have brug for ham. Krag selv har i sine fremstillinger ikke nævnt andet end at han blev minister. Dermed var han imidlertid ikke tilfredsstillet. Han vilde have et fagministerium. En måneds tid senere fik han Arbejdsministeriet, men kun »efter drøftelse mellem Hedtoft og LO-formanden Eiler Jensen«; det voldte statsministeren besvær at bevæge Johan Strøm til at nøjes med Socialministeriet⁶⁵.

Denne anden regering blev ikke nogen lykkelig tid for Hans Hedtoft. Hans hustru, som betød umådelig meget for ham, havde længe været uhelbredeligt syg. Han tilbragte flere gange nætterne ved hendes sygeleje. I december 1954 døde hun. Den hjertesygdom som bragte ham selv døden i januar 1955 havde han mærket i mindst et halvt år⁶⁶. Men også politiske årsager bidrog til at lægge hans nerver blot. Mens regeringen Eriksen-Kraft havde efterladt sig en nogenlunde velforsynet valutakasse ændrede netop valutaforholdene sig højst utilfredsstillende i løbet af 1954. Venstre og Konservative forholdt sig skarpt kritiske. »Tør man betro regeringen penge?«, spurgte den konservative Poul Sørensen, »i oppositionens agitation og i en hviskekampagne i Christiansborgs kroge

63. Meddelelse af 29.8.1982 fra departementschef Erik Ib Schmidt; meddelelsen bygger på samtidige oplysninger fra Viggo Kampmann.

64. *Gennembrudsår*, pp. 55-56.

65. Kampmann, *Seks socialdemokratiske statsministre*, p. 62; *Krag – som vi kendte ham*, p. 14 (Jørgen Paldam).

66. Tabor, *op.cit.*, p. 145.

efterhånden omformuleret til: »Man tør ikke betro Hedtoft penge«⁶⁷. Ved et valg kunde, vurderer Svend Thorsen⁶⁸, »oppositionen have spadseret sig til en sejr, hilst med blomster fra borgerskabets vinduer«, og Socialdemokratiet vilde have fået et uduelighedsstempel på sig. Det er også bemærkelsesværdigt at Krag⁶⁹ i et tilbageblik vælger at gengive Thorsens ord om Hans Hedtoft som en mand der, også hvis han ikke var død, havde sin politiske karrieres højdepunkter bag sig.

Heller ikke hos de Radikale var der rigtig hjælp at hente. Vel mente Dahlgaard at oppositionens holdning var i strid med hvad han yndede at betegne som det samarbejdende folkestyre, og dermed imod den nye grundlovs idé, og traf aftale om at Hedtoft og Kampmann skulde komme hjem hos ham en formiddag til drøftelse af regeringens forslag til kriselove. Det gik bedre da Kampmann næste dag var der alene. Dahlgaard og han havde let ved at tale sammen og ordnede i de følgende år mange ting over en kop morgenkaffe⁷⁰. Men i denne omgang blev resultatet utilstrækkeligt til at afbøde krisen. Det var Hedtoft som leder Dahlgaard – og hans parti – ikke mere havde tillid til.

Redaktør Tabor har berettet følgende⁷¹, som det i nærværende sammenhæng er rimeligt at citere fyldigt: »Hvad Hedtoft ikke vidste – og hvad jeg først erfarede efter hans død – var at ledende Radikale ... overfor H.C. Hansen havde ... fortroligt ladet forstå at det efter deres opfattelse var umuligt at genoprette tilliden og derfor ørkesløst at medvirke til yderligere indgreb så længe ministeriet bar Hedtofts navn«, hvorimod de »vilde være rede til at yde regeringen fornøden støtte dersom Hedtoft afløstes af H.C. Hansen ... det er givet at H.C., urokkeligt loyal, afviste enhver tanke om at række hånd til noget sådant. Han måtte imidlertid med bitterhed se sig bragt i en utålelig stilling. Overfor sin chef og nærmeste kammerat hverken kunde eller vilde han åbenbare situationens fulde alvor, som den fremgik af det fortroligt meddelte radikale standpunkt. Det kunde i hvert fald ikke gøres uden at det kunde misforstås som en illoyal tilskyndelse. Hedtoft på sin side isolerede sig i en følelse af ydmygende afmagt fordi han, lederen, ikke mere formåede at anvise sine kolleger og sit parti anden udvej end fortsat vegeeren under et stadigt tillidstab. Hver for sig levede de to kammerater i samme isnende skygge af et dilemma som det var blevet ørkesløst at drøfte ...«.

67. *Ibid.*, p. 146.

68. *Bogen om H.C. Hansen*, p. 239.

69. *Kamp og fornyelse*, p. 18.

70. *Ibid.*, p. 142.

71. *Op.cit.*, p. 150.

Tabors fremstilling taler for sig selv. Den er fra 1961. Hans kilde må antages at være H.C. Hansen. Der findes ingen kommentarer og altså heller ingen afstandtagen i Dahlgaards og Jørgen Jørgensens erindringsværker, skønt de blev til flere år senere. Fremstillingen bekræftes også af at efter Hedtofts død skiftede deres holdning til regeringen karakter.

Kampmann⁷² beretter om efteråret 1954 at Hedtoft »begyndte at klage over at han ikke så meget til H.C. mere. Han kom ikke som før af sig selv over og talte om tingene ... det var åbenbart at en ændring i det indbyrdes forhold langsomt var indtrådt, og lige så åbenbart at de Radikale ligesom bedre kunde tale med H.C.«. Det er vel også først denne tid Krag⁷³ tænker på når han taler om at vanskelighederne mellem Hedtoft og H.C. Hansen »senere skulde vokse til en kløft«, et stærkere ord end andre og han selv i sine tidligere fremstillinger har anvendt. Iflg. Tage Kaarsted⁷⁴ var der på dette tidspunkt »ikke få socialdemokrater som i al gedulghed søgte at virke for at få H.C. Hansen gjort til partiets leder«; denne sagde på et møde for hovedstadens tillidsmænd at »han ikke på nogen måde vilde medvirke til at støde Hedtoft fra tronen«; Hedtoft »reagerede ved at fjerne sig fra H.C. Hansen«. Hvem der fjernede sig fra hvem er Kampmann og Kaarsteds kilde, som var Folketingets formand Gustav Pedersen, således uenige om, men de bekræfter begge realiteten i Tabors skildring af disse tragiske måneder.

Stats- og udenrigsminister H.C. Hansen I. 1955-57

Mens H.C. Hansen havde al grund til i Hedtofts sidste år at se med bekymring på den indenrigspolitiske udvikling, havde han selv fundet sig særdeles godt til rette i Udenrigsministeriet. Derom er alle kilder⁷⁵ enige. »Da han godt otte år tidligere blev finansminister koncentrerede han sine kræfter om opgaven. Nu som udenrigsminister lagde han hele sit liv i arbejdet« (J.O. Krag). Og tingene lykkedes for ham. Indadtil som udadtil var hans anseelse i stadig vækst.

Ved Hedtofts død var det en selvfølge at H.C. Hansen måtte blive statsminister og partiformand. Burde det medføre at han afgav udenrigs-

72. *Seks socialdemokratiske statsministre*, p. 42.

73. *Travl tid, god tid*, p. 15.

74. *De danske ministerier 1929-1953. Et hundrede politisk-historiske biografier*, udg. af Pensionsforsikringsanstalten, København, 1977, p. 532.

75. *Bogen om H.C. Hansen*, pp. 8-9 (Kampmann), 154-72 (Krag), 173-204 (Nils Svenningsen).

ministerporteføljen? Siden besættelsestiden havde ingen statsminister samtidig haft et fagministerium⁷⁶, en ny praksis der havde været tilløb til i mellemkrigstiden og hvis hensigtsmæssighed meget taler for.

Imod at afgive posten må for H.C. Hansen, ud over hans kærlighed til den, have vejet at han var midt i et forløb som var af stor nationalpolitisk rækkevidde. Vesttysklands forestående optagelse i NATO havde gjort det muligt uden indblanding i en anden stats forhold at søge frem mod en betryggende løsning af spørgsmålene omkring mindretallenes stilling på begge sider af grænsen, og vel at mærke ved samtidige erklæringer, *ikke* ved en traktat, som det altid havde været Danmarks politik at undgå. I efteråret 1954 havde han formået at vinde forståelse hos forbundskansler Konrad Adenauer, og netop i januar blev der fra tysk side lagt op til de forhandlinger der førte til udveksling af erklæringer i Bonn 28.3.1955. Om denne sag har Nils Svenningsen, Udenrigsministeriets direktør og H.C. Hansens nære medarbejder, skrevet⁷⁷: »Udover den direkte betydning ordningen af 1955 fik ved at den løste en række mere eller mindre akutte mindretalsproblemer, tør det vist hævdes at den bidrog til at befæste Skelbæk-grænsen af 1920, og at den fik positiv betydning for det gode naboforhold mellem Danmark og Forbundsrepublikken Tyskland i det hele taget«. Når man, som jeg, voksede sig til politisk bevidsthed i årene før og efter Hitlers magtovertagelse, opleves »det gode naboforhold« som en befriende og hartad mirakuløs udgang efter mere end hundrede års evig frygt.

H.C. Hansen beholdt udenrigsministeriet. Herom skriver Krag⁷⁸: »Det ... kostede H.C. overvejelser. Men dels så han ikke nogen oplagt afløser, og dels elskede han arbejdet som udenrigsminister. Efter en drøftelse med Viggo Kampmann⁷⁹ besluttede han sig til at blive på posten indtil videre«. Disse ord er et fornemt eksempel på Krags skrivekunst. Der er ikke ét gran af usandhed i dem, og dog kan de på én gang læses som om H.C. Hansens beslutning var noget ganske selvfølgeligt, og som et forbehold i den forstand at andre end *han* måske meget vel kunde se en afløser. Og i et lige så velformuleret portræt⁸⁰ i det norske *Arbeiderbla-*

76. Erik Rasmussen, *op.cit.*, 2. pp. 309-10.

77. *Festskrift til Troels Fink*, Odense Universitetsforlag, 1982, p. 208.

78. *Kamp og fornyelse*, p. 12.

79. Jvf. *Bogen om H.C. Hansen*, pp. 8-9, og Kampmann, *Seks socialdemokratiske statsministre*, p. 50; iflg. sidstnævnte kilde synes H.C. Hansen med ulyst at have været indstillet på nødvendigheden af at afgive Udenrigsministeriet, »og jeg var enig med ham, men mente at han indtil videre kunde klare begge dele. Det glædede ham ...«.

80. *Kamp og fornyelse*, pp. 16-17.

det, som H.C. Hansen takkede ham for, tog han, med egne ord, »begivenhederne lidt på forskud« ved at skrive: »Man kan næppe vente at H.C. vil rekonstruere sin regering før skibets sødygtighed er nøje prøvet, og før alle samarbejdsmuligheder er undersøgt. Det kan tage ham både tre og seks måneder ...«. Stort tydeligere kunde Krags forventninger vel næppe signaleres.

De samarbejdsmuligheder der skulde undersøges var forholdet til de Radikale. I en samtale med Jørgen Jørgensen tilkendegav H.C. Hansen at regeringen ikke stilede mod valg⁸¹, og bidrog dermed til at underbygge de Radikales tillid og mod på at forhandle om ubehagelige foranstaltninger mod valutamiseringen. Allerede midt i marts indgik de to partier et omfattende forlig, og havde den tilfredsstillende at Venstres tidligere finansminister Thorkil Kristensen sluttede sig til det. Helst havde H.C. Hansen set at de udnyttede det knebne folketingsflertal til at forny 30'ernes regeringssamarbejde. Jørgen Jørgensen vilde i virkeligheden gerne, men mødte for stærk modstand blandt partiets militante NATO-modstandere og hos Bertel Dahlgaard. Men det gode klima led ikke skade derved.

Da muligheden af en flertalskoalition ikke mere var til stede – og H.C. Hansen havde endda en stund tænkt sig Thorkil Kristensen som udenrigsminister⁸² – var tiden inde til den rekonstruktion som Krag havde set frem til. Ændringerne blev få og små, og Krags forhåbninger ikke imødekommet. H.C. Hansen må have besluttet sig for at beholde Udenrigsministeriet. Der foreligger ingen oplysninger om at han denne gang har rådført sig med nogen. Hvis han, som ved en lidt senere lejlighed (s. 409), har spurgt Jørgen Jørgensen om hans mening, hvad han gjorde i mange anliggender, er han utvivlsomt blevet bestyrket i sin beslutning.

Så snart den var truffet måtte H.C. Hansen bestræbe sig på at tage brodden af den kritik der kunde sættes ind overfor hans store arbejdsbyrde. Deri indgik at Johs. Kjærboel blev Grønlandsminister, hvorved H.C. Hansen aflastedes qua statsminister, samt at redaktør Ernst Christiansen blev minister uden portefølje »med henblik på udenrigspolitiske spørgs-

81. *Bogen om H.C. Hansen*, pp. 9-10 (Kampmann).

82. Kampmann, *Seks socialdemokratiske statsministre*, p. 51. – Denne bog af Kampmann, der overvejende er optryk af artikler i *Weekend-Avisen*, rummer en del fejl, også i tilfælde hvor han selv tidligere har givet en rigtig fremstilling, som bekræftes af andre kilder. Den må derfor anvendes med en vis forsigtighed. Et træk som det her benyttede virker som et overbevisende strejflys over det mylder af ideer som svirrede i H.C. Hansens politisk frugtbare hjerne, og som har været langt talrigere end dem der blev bragt til udførelse.

mål, herunder navnlig forholdet til de Forenede Nationer og det Europæiske Råd«. Dette var en overraskelse. Ikke så meget fordi han i sin tid havde stået som leder for den flertalsfløj af Socialdemokratisk Ungdoms-Forbund der i 1919 brød med Socialdemokratiet, og endda derefter været formand for DKP. For han var sammen med en række andre, hvoriblandt H.C. Hansens halvbroder Johannes Sperling, blev genoptaget i partiet og snart efter ansat som journalist ved *Social-Demokraten*. Han havde været landstingsmand og i den sammenhæng FN-delegeret og medlem af Europarådet. Mere bemærket i offentligheden var han nok som mangeårig formand for Arbejdernes Radioforbund og medlem af Radiorådet og dets programudvalg. Han havde været sit parti en god mand i anden eller tredje række. Men han var 64 år, så det var ikke rimeligt at forestille sig ham som sat i udenrigsministerlære. Han skulde simpelthen gøre nytte ved at aflaste stats- og udenrigsministeren for nogle tidsrøvende forpligtelser.

Ernst Christiansens navn var ikke det eneste der havde været i H.C. Hansens tanker. I august var professor, dr.jur. Max Sørensen⁸³, der opholdt sig i sit sommerhus på Mols, telegrafisk blevet kaldt til møde med H.C. Hansen i broderen Robert Svane Hansens lejlighed i Århus. Max Sørensen var folkeretsekspert. Han havde været i Udenrigsministeriets tjeneste indtil han blev professor i Århus, og var siden blevet benyttet af ministeriet på forskellig vis. Således var han på dette tidspunkt formand for en underkommission under FN til beskyttelse af mindretal, og året efter blev han ministeriets rådgiver i folkeret. H.C. Hansen bad ham indtræde i regeringen under samme form som det siden skete med Ernst Christiansen. På Max Sørensens spørgsmål gav ministeren til kende at hvis han accepterede vilde det møde klar tilslutning i Udenrigsministeriet. Dettets daværende direktør Nils Svenningsen⁸⁴ mener næsten med sikkerhed at turde sige at H.C. Hansen ikke forinden havde drøftet tanken med ham, men tilføjer også at han kunde føle sig forvisset om at Max Sørensen vilde være blevet modtaget med begejstring af Udenrigsministeriets tjenestemænd. Max Sørensen undslog sig imidlertid med henvisning til at han kendte kravene til politikere, som han ikke mente at kunne leve op til, og til hvordan det var gået Gustav Rasmussen; inderst

83. Det følgende bygger på notater jeg i september 1981 nedskrev under samtaler med Max Sørensen nogle uger før hans død; han havde ikke tidligere omtalt H.C. Hansens opfordring for mig.

84. Ambassadør Nils Svenningsen har i breve af 14. og 26.5.1982 omhyggeligt besvaret en række spørgsmål fra mig og tilføjet yderligere oplysninger, som der bygges på i det følgende. Jeg er taknemmelig for den imødekommenhed han således har vist mig.

inde følte han også at han ikke vilde opgive sin frihed som videnskabsmand.

Det var også i H.C. Hansens tanke at henvende sig til daværende ambassadør i Bonn Frants Hvass, en af tjenestens mest ansete mænd, der iøvrigt havde været direktør 1945-48 og i Hedtofts overvejelser som udenrigsminister 1947, hvis Gustav Rasmussen havde sagt nej⁸⁵. Adspurgt svarede Svenningsen at han personlig ikke vilde have noget imod at få sin gode ven og kollega som overordnet men alligevel vilde fraråde. »Hvass var som jeg selv udpræget embedsmand og vilde af forskellige grunde ikke slå til i det politiske arbejde. H.C. accepterede mit synspunkt og opgav at spørge Hvass«.

I denne sammenhæng anførte H.C. Hansen argumenter for ikke at opfordre Svenningsen selv, hvad denne var taknemmelig for. Hvad argumenterne var gået ud på, huskede Svenningsen ikke i 1982. Det er dog ikke svært at gætte sig til at ministeren ikke for at få en assisterende udenrigsminister med henblik på i de store sammenhænge underordnede opgaver vilde give afkald på sit meget nære og gode samarbejde med Svenningsen som direktør. J.O. Krag har (med en anelse undren?) talt om det fortrinlige forhold og nære samarbejde mellem H.C. Hansen og »den i synspunkter og fornemmelser ret fjernt fra en socialdemokratisk livsopfattelse stående Nils Svenningsen«⁸⁶.

Derimod synes Krag ikke i denne sammenhæng på noget tidspunkt at have figureret i H.C. Hansens overvejelser. Krag vilde utvivlsomt heller ikke have været tilfreds med så lidt (men der kunde jo, som senere, være gennemført mere omfattende arrangementer). Uanset hvor vidt forskellige Max Sørensen, Frants Hvass og Ernst Christiansen end ellers var er det indlysende at ingen af dem vilde kunne være nogen trussel mod H.C. Hansens suveræne stilling som Udenrigsministeriets politiske leder. Krag var for selvstændig til uden besvær at kunne holdes i snor, og den ældre kollega har åbenbart ikke fundet tiden inde til at gøre ham til udenrigsministeriel kronprins, endsige overlade ham hele ministeriet.

Herom vidner også nogle kildeoplysninger fra den følgende tid, som dog må karakteriseres som usikre. I sine erindringer fortæller Ernst Christiansen⁸⁷ at H.C. Hansen i 1956 bad ham overtage posten som udenrigsminister. »Det var navnlig for i større omfang at kunne få tid til at

85. Kaarsted, *De danske ministerier 1929-1953*, p. 390.

86. *Kamp og fornyelse*, p. 59.

87. – *men det gik anderledes. Erindringer og vurderinger*, Forlaget Fremad, København, 1960, pp. 210-11.

varetage hvervet som partiformand at H.C. ønskede denne forandring ... Politiske hensyn bevirkede at H.C. opgav at foretage denne ændring ...«. Denne episode omtales ikke i *Kamp og fornyelse*, skønt Krag andetsteds i bogen nævner Christiansens erindringer. På min forespørgsel har Nils Svenningsen i 1982 svaret at H.C. Hansen aldrig har talt til ham »om eventuelt at overlade hele Udenrigsministeriet til E.C. Jeg er overbevist om at tanken herom lå ham uendelig fjernt ...«. Det er også andre iagttagere, og det kan jo meget vel tænkes at Ernst Christiansen har taget en venlig bemærkning lidt for bogstaveligt.

Uanset »viceudenrigsministeren« stiklede især de Konservative til H.C. Hansen for hans dobbeltstilling (om der også var hørlig murren indenfor Socialdemokratiets rækker foreligger der ikke noget om), og der kunde jo påpeges eksempler på at han ikke kunde være to steder på én gang. Det gik den ærekære H.C. Hansen på. Sigvald Kristensen, der nu var chef for Udenrigsministeriets Pressebureau, har berettet⁸⁸ at han »i den hensigt at gøre sig på dette punkt politisk usårlig pludselig besluttede at gå fra udenrigsministerposten. Han kom lige fra folketingsalen, hvor et nyt nålestik havde ramt hans æresfølelse, op i Udenrigsministeriet, hvorfra han frisk i sin beslutning satte apparatet i gang til sin tilbage-træden. Han kaldte sin designerede efterfølger ind og meddelte ham at nu skulde det ske, og underrettede den der skulde tage sig af den senere offentliggørelse [hvilket må sige: Sigvald Kristensen], hvorpå han begav sig ind i folketinget på vej over til statsministeriet, hvor det teknisk nødvendige for ministerskiftet skulde iværksættes. På folketingsgangen kom han forbi det Radikale Venstres partidør og lod sende bud ind efter Jørgen Jørgensen. Den ældre, erfarne politikervens råd vilde han have med på vejen – og dermed sank beslutningen«. Denne tildragelse må efter detaljerne at dømme sandsynligvis have fundet sted mellem september 1955 og valget 1957 og altså meget muligt i 1956. Hvis det hele virkelig er foregået med et sådant hastværk som fremstillingen giver indtryk af, og H.C. Hansen »kaldte sin designerede efterfølger ind«, forekommer det sandsynligt at dermed menes Ernst Christiansen⁸⁹, hvis beretning således synes at bestyrkes. Det kan imidlertid ikke udelukkes at episoden trods detaljerne, som kan skyldes en erindringsforskydning, tilhører trekantregeringens tid, måske sensommeren 1958. I så fald har

88. *Fra Folket de kom*, pp. 225-26.

89. Jeg har forgæves søgt nærmere oplysning om forløbet hos fhv. ambassadør Sigvald Kristensen såvel som hos ambassadørerne Sven Ebbesen og Per Frellesvig og kultur- og presseråd Sv. Stubbe Østergård, hvem jeg takker for den ulejlighed jeg har forvoldt dem.

den kun interesse ved at understrege at Jørgen Jørgensen som de Radikale i det hele taget gerne længst muligt så H.C. Hansen have hånd i hanke med så meget som muligt af hvad der foregik i regeringen og Socialdemokratiet.

Stats- og udenrigsminister H.C. Hansen II. 1957-58

I 1957 skulde der være valg. Der er omstændigheder der tyder på at hvis Socialdemokratiet og det Radikale Venstre bevarede eller styrkede det knebne flertal vilde tiden være inde til en ny flertalskoalition⁹⁰. For H.C. Hansen vilde det være opfyldelsen af et længe næret ønske. De radikale ledere (omend ingenlunde alle partiets tillidsmænd) kunde føle at indgåelsen af Atlantpagten nu lå så langt tilbage og omvendt en opsigelse af den for tyve år indgåede pagt så langt ude i fremtiden, at den ikke burde stå i vejen for parlamentarisk og indenrigspolitisk måske ellers ønskelige skridt. Og deres tillid til H.C. Hansen var kun styrket ved hans optræden under uroen på arbejdsmarkedet i foråret 1956, samtidig med at de foruligedes af det fortsatte nære samarbejde mellem Venstre og Konservative. Bertel Dahlgaard var ved at komme til den overbevisning at når oppositionen ikke vilde praktisere hans samarbejdende folkestyre kunde tiden være inde til en flertalskoalition.

Ved valget i maj tabte Socialdemokratiet imidlertid 4 mandater. De spegede forhandlinger, som Tage Kaarsted har klarlagt i *Regeringskrisen 1957*, resulterede i en uventet flertalsregering af Socialdemokratiet, det Radikale Venstre og Danmarks Retsforbund. Sidste fase i forhandlingerne drejede sig om fordelingen af porteføljerne på personer⁹¹. De radikale ledere havde intet ønske om at partiet skulde have Udenrigsministeriet, og det vilde med dets holdning til NATO heller ikke have været opportunt. Derimod var Retsforbundets leder Viggo Starcke interesseret i at blive, i det mindste, viceudenrigsminister, hvad næppe nogen af partnerne var indstillet på at acceptere. Spørgsmålet var altså ømfindtligt. De afsluttende forhandlinger skulde finde sted mandag den 27. maj. Søndag rettede H.C. Hansen en meget indtrængende opfordring til Nils Svenningsen⁹² om at overtage posten som udenrigsminister, idet det derved

90. Tage Kaarsted, *Regeringskrisen 1957. En studie i regeringsdannelse*, Universitetsforlaget i Aarhus, 1964, pp. 24-27, 29-30, 32.

91. *Ibid.*, pp. 165-74.

92. Notits af 28.5.1957, som ambassadør Nils Svenningsen velvilligt har stillet til min rådighed i kopi. På henvendelse fra Tage Kaarsted 20.2.1964 havde Svenningsen, der

vilde blive betonet at de udenrigsministerielle spørgsmål lå fast i samme leje som hidtil, ligesom samarbejdet mellem dem kunde fortsætte som hidtil. Svenningsen undslog sig ud fra sit principielle syn på »upolitiske« ministre. Selv en »upolitisk« ministerstilling »giver et selvstændigt forfatningsmæssigt ansvar, i givet fald også for afgørelser som man ikke selv sympatiserer med eller anser for forsvarlige«; det var ikke mindst de Radikales og i nogen grad Retsforbundets synspunkter han havde i tankerne som usikkerhedsmomenter. Selv følte Svenningsen sig afgjort som embedsmand: »Deltagelse i det parlamentariske arbejde i Folketinget må vække betænkelighed. Har ingen træning i politiske debatter. Sporene skrømmer: Gustav Rasmussen, Cold, Carl Moltke«. Afgørende for Svenningsen var med andre ord betragtninger af ganske samme art som han havde gjort gældende da han to år tidligere frarådede sin chef at gøre Hvass til »viceudenrigsminister« (s. 408).

Den der skal danne regering befinder sig altid i en prekær situation med hensyn til hvem han skal tage med, og hvem der skal lades ude; forhåbningerne er mange. Særlig prekær er den når en étpartiregering skal omdannes til en koalition; et stort antal hidtidige ministre må træde tilbage og en rimelig balance tilvejebringes mellem koalitionspartnerne. Der var en forståelse om at Socialdemokratiet skulde have ni ministre, de Radikale fire og Retsforbundet tre, og sådan blev det også. Just det prekære understreger at H.C. Hansens henvendelse til Svenningsen, hvem han jo ikke »skyldte« noget, må være udsprunget af et stærkt ønske hos ham. Et ja vilde have sikret ham selv fortsat afgørende indflydelse på dansk udenrigspolitik, også ud over hvad en statsminister altid har mulighed for, og på en vanskeligt angribelig måde have blokeret for aspirationer hos Starcke og Krag. Men ellers måtte det have gjort spillet vanskeligere, fordi der vilde have været færre muligheder for at flytte rundt på brikkerne. Med Svenningsens afslag blev heller ikke det spørgsmål aktuelt om han i fordelingen mellem partierne skulde betragtes som overtallig eller den socialdemokratiske kvote beskæres.

Derefter var Julius Bomholt en overgang på tale som udenrigsminister, iflg. bladforlydender som Bomholt i 1964 bekræftede overfor Tage Kaarsted⁹³. Ganske vist svarede Svenningsen 28.2.1964 Kaarsted: »Jeg tror aldrig, H.C. Hansen for alvor har overvejet at overdrage udenrigs-

---

på det tidspunkt var ambassadør i London. 28.2. meddelte ham hovedtræk af forløbet og af sine beveggrunde, som Kaarsted, der var sat på sporet bl.a. af presseforlydender i det velunderrettede *Børsen* 27. og 28.5.1957, har gengivet i *Regeringskrisen 1957* (pp. 166-67).

93. *Regeringskrisen 1957*, pp. 167, 194.

ministeriet til Bomholt, selv om han vel nok har haft anledning til at beskæftige sig med denne tanke«. Selv hvis H.C. Hansen ikke har drøftet en sådan mulighed med Svenningsen svækkes Bomholts bekræftelse ikke derved. Uden tvivl gennemgik ministeren alle vigtige saglige spørgsmål omhyggeligt med sin direktør, men det er ikke forventeligt at han gjorde det samme i forbindelser hvor almenpolitiske hensyn vejede tungt til, selv ikke når de i allerhøjeste grad kom Udenrigsministeriet ved. Bomholt var H.C. Hansens gamle lærer og ven, som han nødtigt vilde skuffe. Det vilde i situationen være nyttigt at flytte brikken Bomholt fra Undervisningsministeriet til fordel for Jørgen Jørgensen. Denne havde rigtig nok sagt⁹⁴ til H.C. Hansen: »Nu har Bomholt gjort så meget for at få den skolelov igennem, og vi er så langt fremme at vi kan finde frem til et skolelovsforlig med Bomholt på hans nuværende grundlag. Derfor synes jeg at han bør fortsætte som undervisningsminister, og så kunde jeg eventuelt få Indenrigsministeriet«, men hans hu stod til Undervisningsministeriet, som Kaarsted⁹⁵ har udtrykt det. At blive udenrigsminister vilde Bomholt have opfattet som en forfremmelse. Det kan være han længe havde haft noget sådant i tankerne. I forbindelse med nogle betragtninger over Gustav Rasmussens afgang sammen med det øvrige første ministerium Hedtoft i 1950 anstiller Kampmann⁹⁶ betragtninger over om Socialdemokraterne ikke, når de engang kom til igen, vilde have »en egen kandidat fra partirækkerne til at overtage posten? Det skulde vise sig at ved bordet sad mindst to som kunde tænke sig dette, og ovre i Washington sad Krag i det der kaldtes udenrigsministerlære«. Det er den slags henkastede bemærkninger Kampmann ynder at komme med. Ved den ene af de »mindst to« tænkes naturligvis på H.C. Hansen. Da det må anses for ganske usandsynligt at Kampmann, hvad formuleringen kunde antyde, skulde have sig selv i tankerne, og da Hartvig Frisch jo var død, føres læseren til at tænke på Bomholt. Denne blev glad overrasket da H.C. Hansen i 1956 bad ham (ene af ministerkollegerne) tage med til Rusland⁹⁷, men siger ikke noget om at han følte sig sat i udenrigsministerlære. Imidlertid endte brikflytteriet med at Bomholt blev socialminister. Hvorfor? Bomholt var på det tidspunkt knapt 61 år gammel. Hans ambitionsniveau og energi var usvækket, hvad han beviste i Socialministeriet. Med ham på udenrigsministerposten vilde den for en årrække være blo-

94. Jørgen Jørgensens *Erindringer*, p. 161.

95. *Regeringskrisen 1957*, p. 168.

96. *Mit forhenværende liv*, pp. 64-65.

97. *Bogen om H.C. Hansen*, p. 61.

keret for andre. Der foreligger absolut intet om interne socialdemokratiske drøftelser på dette tidspunkt. Men Krags position var nu vel befæstet. Eksempelvis delte H.C. Hansens nærmeste, måske eneste fortrolige Vigggo Kampmann ikke hans skepsis overfor Krag, men beklagede netop det kølige forhold mellem de to⁹⁸.

Begge parter har formentlig oplevet resultatet som utilfredsstillende. H.C. Hansen forblev udenrigsminister, Krag blev minister for udenrigsøkonomi. Hvad dette skulde indebære blev omhyggeligt fastlagt⁹⁹. Det er rimeligt at antage at det er Krag der har forlangt en »grænseaftale«; hans ressort greb ind over såvel Udenrigsministeriets som Handelsministeriets traditionelle felter. Det kunde se ud som om det hermed var bestemt at Krag vilde blive udenrigsminister den dag H.C. Hansen ikke længere vilde eller kunde fastholde sin dobbeltstilling. Det er dog langt fra sikkert at H.C. Hansen har set sådan på det. I den konkrete situation bød dispositionen ham på to fordele: han kunde gøre Bertel Dahlggaard, der havde ladet forstå at han godt vilde blive i salen som sit partis politiske ordfører – en situation der let kunde blive uholdbar – og som havde afslået at tage Handelsministeriet (og i det hele taget næppe ønskede nogen traditionel portefølje), til økonomiminister¹⁰⁰, og han kunde optage den veltjente Kaj Bundvad i regeringen som arbejdsminister, hvorved hvervet som politisk ordfører kunde overgå til den betydelig slagkraftigere og slagfærdigere Per Hækkerup¹⁰¹.

I maj 1958 spurgte i *Børsen* den regeringsvenlige og i denne sammenhæng øjensynligt af Kampmann inspirerede redaktør Jens Peter Jensen (der endnu ikke var blevet venstremænd) om det ikke snart var på tide at Krag overtog Udenrigsministeriet¹⁰². »I løbet af sommeren 1958«, fortæller Krag¹⁰³, »gjorde H.C. Hansen mig opmærksom på at jeg skulde indstille mig på at han vilde overdrage udenrigsministerposten til mig. Han indså at han havde for meget at gøre, og at sammenkoblingen af de to meget krævende ministerposter udsatte ham for kritik. Et par gange havde han måttet udsætte eller hastigt afbryde udenlandsrejser fordi hans tilstedeværelse hjemme var en nødvendighed«. Disse momenter var ikke nye. Hvad der fik H.C. Hansen til at træffe beslutningen netop da, lader sig ikke belyse. Det kan tænkes at han var genstand for et pres fra eller

98. Kampmann, *Seks socialdemokratiske statsministre*, pp. 61-63.

99. Kaarsted, *Regeringskrisen 1957*, pp. 167-68.

100. *Ibid.*, p. 168.

101. Jvf. ordførerkollegaen Poul Møllers vurdering (*Gennembrudsår*, pp. 68-69).

102. Kampmann, *Seks socialdemokratiske statsministre*, p. 63.

103. *Kamp og fornyelse*, p. 130.

gennem Kampmann. Paldam fortæller¹⁰⁴ at »H.C. Hansen omend med megen tøven accepterede at Krag helt skulde overtage Udenrigsministeriet«, Kampmann¹⁰⁵, »at det skulde ske inden folketingssamlingen i efteråret 1958«. Krag selv lægger vægt på at betone at beslutningen var taget før H.C. Hansen anede noget om den sygdom han blev opereret for i oktober¹⁰⁶, selv om den først da blev effektueret. Iøvrigt har Krag bidraget til usikkerhed omkring hvornår beslutningen blev taget, for i *Bogen om H.C. Hansen* står der: »I begyndelsen af september aftaler han med Krag at denne skal overtage Udenrigsministeriet fra det nye folketingsårs begyndelse i oktober«. De to tidsangivelser lader sig dog forlige hvis teksterne læses således at han forberedes på overtagelsen engang »i løbet af sommeren«, mens skiftet lægges fast »i begyndelsen af september«.

H.C. Hansen og Krag. En sammenfatning

J.O. Krag havde altså tjent tre år – eller fem – for Lea, og mere end én gang havde det set ud som om han aldrig skulde få Rachel. H.C. Hansen ønskede ham længst muligt ikke som sin afløser. Det er rimeligt resumeerende at overveje hvad årsagerne var.

Lå der politiske meningsforskelle bag? Det havde der, som påvist s. 398-99, gjort under Hedtofts første regering med hensyn til tempoet i afviklingen af restriktionerne (omend det ikke kan udelukkes at Krag retrospektivt har overbetonet sin iver for afviklingen) og måske i bredere forstand om den økonomiske politik; således forholder Krag¹⁰⁷ sig kritisk til en på H.C. Hansens forslag gennemført skattelempelse i foråret 1949, uden dog at sige at han dengang var gået imod den. De gamle stridsspørgsmål var imidlertid ved midten af 50'erne ikke aktuelle mere. Der var nok også meningsforskelle mellem arbejdsminister og statsminister med hensyn til hvordan arbejdsmarkedssituationen skulde gribes an i det hede forår 1956¹⁰⁸.

Mere væsentligt er i denne sammenhæng om der var divergenser i de to mænds udenrigspolitiske opfattelser. Krag's fremstillinger er så at sige den eneste tilgængelige kilde, og hans beherskede stil gør ikke svaret lettere. Fremstillingen er positiv omend især refererende, og adskillige

104. *Krag – som vi kendte ham*, p. 14.

105. *Seks socialdemokratiske statsministre*, p. 54.

106. *Kamp og fornyelse*, p. 132; *Bogen om H.C. Hansen*, p. 172.

107. *Ibid.*, pp. 138-39.

108. *Krag – som vi kendte ham*, p. 24 (Hans Rasmussen).

steder øjnes en kritisk holdning. Aldrig vedr. de helt fundamentale træk i dansk udenrigspolitik som den havde været lagt fast siden 1949, men nok vedr. elementer i udformningen af den og på en del punkter i øvrigt.

Når Krag i en i sammenhængen unødvendig parentetisk bemærkning¹⁰⁹ anfører at Socialdemokratiets – og dermed realiter Danmarks – nejtak til stationering af amerikanske styrker 1953 »ikke var hverken inspireret af H.C. eller accepteret af ham med glæde«, må det forstås som en afstandtagen fra forfatterens side. Der spores ingen forskel i opfattelser da Danmark – som Norge – i 1957 for eget vedkommende tilkendegav at det »under de nuværende omstændigheder« ikke var rede til at acceptere atomsprængladninger eller mellemdistanceraketter på dansk territorium¹¹⁰.

Noget af det mest bemærkede i H.C. Hansens stats- og udenrigsministertid var hans besøg i Sovjetunionen i marts 1956. Forløbet blev bredt skildret af andre¹¹¹, så det er naturligt at Krag i *Bogen om H.C. Hansen*¹¹² koncentrerer sig om forhistorien. Den rummer en tydelig omend diskret kritik af chefen. Krag havde som økonomiminister i 1954 ledet forhandlinger i Moskva om fornyelse af en handelsaftale han selv havde indgået i 1949 qua handelsminister. Da Sovjetunionen af prestige-hensyn forlangte levering af tankskibe, hvad Danmark i henhold til indgåede NATO-forpligtelser var afskåret fra, kunde forhandlingerne ikke bringes til ende. Krag lod en del af delegationen blive tilbage i Moskva og forhandlingerne var ikke afbrudt. Men H.C. Hansen »mente det sovjetiske krav om tankskibe var så politisk betonet at en klar reaktion var nødvendig, hvorfor han kaldte den resterende delegation hjem og afbrød forhandlingerne. Dette meddelte H.C. offentligheden på et stort pressemøde den 22. juli 1954. Krag var på dette tidspunkt i London og havde ikke lejlighed til at tage del i disse overvejelser«. I 1956 lykkedes det at komme igennem. »Fra begyndelsen til enden var Ruslands-rejsen en personlig triumf«. Krag finder, på en lidt overraskende måde, lejlighed til at nævne at det forslag hvormed H.C. Hansen skar igennem, var udarbejdet af direktør Nils Svenningsen. En russisk viceudenrigshandelsminister kom derefter til København, »og H.C. Hansen overlod til mig at føre forhandlingerne igennem med ham«. At H.C. Hansen ikke havde taget Krag med til Moskva kan der tænkes flere forklaringer på; én i sig selv tilstrækkelig er

109. *Kamp og fornyelse*, p. 20; jvf. *Bogen om H.C. Hansen*, pp. 149-51, og Tabor, *op.cit.*, p. 143.

110. *Bogen om H.C. Hansen*, pp. 160-62.

111. *Ibid.*, pp. 61-65 (Bomholt), 192-96 (Nils Svenningsen).

112. *Ibid.*, pp. 165-66; jvf. *Kamp og fornyelse*, pp. 42-45.

at som situationen tegnede på arbejdsmarkedet kunde statsminister og arbejdsminister ikke begge være borte fra København.

Med god vilje kan andre eksempler drages frem, omend knapt så åbenbare. Der var næppe enighed i detaljer om noget så vigtigt som markedspolitikken. Men det vilde efter mit skøn klart være forkert at hævde at der bestod sådanne udenrigspolitiske meningsforskelle mellem de to mænd at det af den grund var umuligt for H.C. Hansen at acceptere Krag som udenrigsminister.

Den kritik for utålmodighed som spores i skildringen af de russiske forhandlinger træder klart for dagen gennem Krags omtale¹¹³ af H.C. Hansens holdning til forsvarsminister Poul Hansens tidtagende bestræbelser på at nå frem til et forsvarsforlig mellem alle de gamle partier samt Retsforbundet, hvilket lykkedes i januar 1960. »H.C. Hansens utålmodighed var efter hans sygdom i 1958 blevet stærkere end den havde været før«, et udsagn hvis interessante kerne er at utålmodigheden havde været til stede hele tiden. H.C. Hansens af alle bevidnede interesse for at se resultater underkastes altså en taktisk vurdering. Men mere ligger der ikke deri.

Krag omtaler¹¹⁴ at H.C. Hansen »holdt en ret kølig afstand til sine ministre, måske med undtagelse af Kampmann«. Det er nok rigtigt. Noget lignende blev siden sagt om Krag som statsminister, og det gjaldt Stauning og flere andre statsministre, vel med Hedtoft som undtagelsen. I den sammenhæng er det værd at erindre sig Viggo Kampmanns hjertesuk¹¹⁵, at »det mærkelige er at meget få siger tingene lige ud og korrekt til en statsminister ... H.C. sagde engang til mig at nok er det en overgang at blive minister, men omstillingen til statsministerposten er langt større ...«.

Om Hartvig Frisch har Krag skrevet¹¹⁶ at »som hos alle ægte mennesker var der altid mere tvivl end selvsikkerhed i hans sind. Hvor folk af plumpere bygning er evigt forvissede om at være »betydelige mænd«, var Hartvig altid åben for den tankes mulighed at han måske slet ikke burde have været politiker. Det svarer vel til saltets fornemmelse af at det måske burde have holdt sig borte fra ægget«. At ordene kan læses som en blufærdig-stolt selvbekendelse synes bestyrket af flere karakteristikker i *Krag – som vi kendte ham*. Det kan ikke vides hvem Krag havde i tanker-

113. *Ibid.*, p. 129.

114. *Ibid.*, p. 50.

115. *Mit forhenværende liv*, p. 70.

116. *Travl tid, god tid*, p. 185.

ne som folie for Frisch. H.C. Hansen har næppe tvivlet på at han var på sin rette hyldede. Kanske var han, som Krag så det, »af plumpere bygning«.

Det afgørende er imidlertid hvorledes H.C. Hansen så på Krag. Og da må det nok, Krags senere gerning taget i betragtning – uanset om en sådan betragtning munder ud i Dybdahl-Bartels'sk karaktergivning (s. 385) – konstateres at H.C. Hansen undervurderede ham. Han bevarede sin skepsis med hensyn til om det var forsvarligt at give denne ungdommelige, i adfærd bohemeagtige personage virkelig selvstændigt ansvar. Hans bekymring kunde give sig pudsige udtryk. Krag har berettet¹¹⁷ (og dr. Dybdahl fundet plads til i artiklen om Krag at referere) hvorledes H.C. Hansen da Krag skulde være udenrigsminister tilskyndede ham til at skaffe sig en mere rummelig bolig, hvad han gjorde, men ikke rigtig kunde tilgive ham at alle radiatorer var mønjerøde og lofterne dyblilla. »Poul Henningsens smag og H.C. Hansens smag viste sig ikke at være helt sammenfaldende«. Det overlades til læseren at slutte at H.C. Hansens smag var småborgerlig, hvilket jo er frygteligt. Og endnu på dødslejet kunde H.C. Hansen formane ham til at huske på at han var udenrigsminister¹¹⁸. Den unge mand – som efterhånden var 45 – kunde stadig have godt af en påmindelse. Og hverken i oktober 1958, da Krag var helt ny som udenrigsminister, eller i januar 1960 har H.C. Hansen været i tvivl om at det var Kampmann han burde konstituere som statsminister.

Nogle spørgsmål til en biograf

Der kan ikke råde tvivl om at Krag følte sig dårligt behandlet. Jørgen Paldam¹¹⁹ vil endda mene at disse år »var med til at gøre Krag mere indesluttet og mere skeptisk overfor alt og alle«. Des mere beundringsværdigt er det at han vilde give en så overvejende positiv skildring i *Bogen om H.C. Hansen*; han kunde jo have undslået sig. Lidt senere skrev han, i *Fra Folket de kom*, på lignende vis om Buhl, der også havde trådt ham på tæerne. Denne hans evne til ikke at være smålig bør naturligvis ikke få forskeren til at se bort fra den Krag'ske proveniens. Ovenfor er der givet eksempler på diskrete udtryk for en følelse af forurettethed, som ikke var uden grund; de giver en antydning – men også kun en antydning – af hvad Krag inderst inde følte. Havde han villet og kunnet

117. *Kamp og fornyelse*, p. 132.

118. *Ibid.*, p. 135.

119. *Krag – som vi kendte ham*, p. 15.

skrive af karsken bælg var den kildekritiske problematik blevet enklere.

Og dermed er jeg tilbage ved mit udgangspunkt: dr. Dybdahls vurderinger i *Dansk Biografisk Leksikon* og særligt hans nedvurdering af H.C. Hansen. Det er øjensynligt, og har på mange punkter kunnet påvises i detaljer, at hvad Krag har skrevet er en hovedkilde. Det overraskende er at det helt overvejende er Krag's diskrete kritik der er blevet benyttet, og som, stående alene, ikke mere virker diskret. Dr. Dybdahls kritiske ambition har, når artiklerne læses i sammenhæng, ført til en mandjævning, hvor H.C. Hansen kommer til kort; han fremstår i egentligste forstand som hvad hans dæknavn var under besættelsen: den Lille. Det resultat kan en forsker jo komme til, ligesom at Krag var landets største statsmand i dette århundrede. Det vilde være meget oplysende hvis dr. Dybdahl vilde give, hvad genren leksikonartikel ikke tillader, en argumenterende og så vidt det er muligt kildebelagt drøftelse af hvorfor han mener hvad han mener, og hvordan han bedømmer problematikken omkring Krag's dominans som kilde.

Dertil vil også høre kildeangivelser for de påstande og vurderinger som det ikke er muligt – eller i hvert fald ikke har været for mig – at finde belæg for i hvad Krag og andre har skrevet. Krag kan tænkes at have været en mundtlig (og måske mere uforbeholden?) kilde. Andre centralt placerede skikkelser kan også have været det. Det kan være en stor fordel, som dr. Dybdahl, at have adgang til information fra en inderkreds. Omend det også kan rumme risici. Også hertil kunde det være værdifuldt at få en oplysende kommentar.

Det forholder sig sådan at jeg kender udmærket Vagn Dybdahl. Jeg kunde altså bare spørge ham. Men det forekommer mig at det det her drejer sig om er både forskningsmæssigt og for leksikonnetts brugere og offentligheden i det hele taget af så stor interesse at svarene bør være tilgængelige for alle.

Undervejs er det så blevet nødvendigt at give baggrunden for spørgsmålene, for begrænsningens skyld centreret omkring emnet H.C. Hansen, Krag og Udenrigsministeriet men med en belysning af den nødvendige baggrund i forholdet mellem Buhl, Hedtoft og H.C. Hansen. Dermed har spørgsmålene taget form af en lille afhandling om disse emner, sådan som de tegner sig for mig på grundlag af de offentligt tilgængelige kilder. Det er ikke gjort før. Så måske har det i sig selv interesse. Foruden at det giver rigsarkivaren noget at forholde sig til.

En foreløbig redaktion af denne afhandling har været sendt ud til et mindre antal personer. Jeg har modtaget skriftlige og (eller) telefoniske svar fra fhv. formand for Folketinget, minister K.B. Andersen, Folketingets bureauchef Helge Hjortdal, folketingsmand Erhard Jakobsen, professor, dr.phil. Tage Kaarsted, økonomidirektør Jørgen Paldam, departementschef Erik Ib Schmidt, fhv. ambassadør Nils Svenningsen og hofmarskal Hans Sølvhøj, hvem jeg takker for det – i flere tilfælde betydelige – besvær jeg har forvoldt dem. Jeg har også rådført mig med flere kolleger på Institut for Statskundskab.

Henvendelserne har resulteret i nogle oplysninger som var mig ukendte. En af disse er med tilladelse benyttet ovenfor, jvf. note 63. Andre var fortrolige og er følgelig ikke blevet benyttet; de vilde have kunnet udbygge min fremstilling, men ikke på væsentlig måde ændre dens resultater. Henvendelserne har også givet mig en fyldigere baggrundsviden. Råd og vink har resulteret i en del mindre ændringer i forhold til min første tekst. Ansvar for afhandlingen er naturligvis alene mit.